यशोधरा गाउँपालिका

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना

(२०८२/२०८३ देखि २०८६/२०८७)

Right to Food and Food Systems Strategic Plan (2025-2030)

यशोधरा गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

बैदौली, कपिलवस्तु

लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

यशोधरा गाउँपालिका, कपिलवस्तुको
११-१३ चैत्र २०८१ (24-26 March 2025)
स्थानः लुम्बिनी बुद्ध गार्डेन रिसोर्ट, लुम्बिनी रूपन्देही
प्राविधिक सहयोग
सहजीकरण

"समतामूलक, उत्थानशील तथा दिगो खाद्य प्रणाली उन्मुख नेपाल"
यशोधरा गाउँपालिका, कपिलवस्तुको
खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना तर्जुमा गोष्ठी
(Right to Food and Food Systems Strategic Planning Workshop)
११-१३ चैत्र २०८१ (24-26 March 2025)
स्थानः लुम्बिनी बुद्ध गार्डेन रिसोर्ट, लुम्बिनी रूपन्देही
प्राविधिक सहयोग
सहजीकरण
आयोजक

यशोधरा गाउँपालिका

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना

(२०८२/२०८३ देखि २०८६/२०८७)

Right to Food and Food Systems Strategic Plan

(2025-2030)

यशोधरा गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

बैदौली, कपिलवस्तु, लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

शुभकामना मन्तव्य

यशोधरा गाउँपालिका, कपिलवस्तु जिल्लाको मध्यवर्ती तराई क्षेत्रमा अवस्थित ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक र कृषिको दृष्टिकोणले समृद्ध स्थानीय तह हो । बौद्ध सभ्यता र बुद्धसँग सम्बन्धित पवित्र स्थलहरू रहेको यस क्षेत्रले धार्मिक पर्यटन, जैविक विविधता, उर्वर कृषियोग्य जमिन र परम्परागत ज्ञान प्रणालीका कारण रणनीतिक विकासका निम्ति प्रशस्त सम्भावनाहरू बोकेको छ । यहाँका जनताको जीविकोपार्जनको प्रमुख माध्यम कृषि, पशुपालन, रोजगारी र विदेशबाट आउने विप्रेषण हो । यद्यपि, जलवायु परिवर्तन, भूमि उपयोगमा असन्तुलन, सिमित स्रोतको उपयोग, खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको न्यून स्तर जस्ता समस्याहरूले दीगो विकासमा चुनौतीहरू थपिरहेका छन् ।

नेपाल सरकारद्वारा जारी खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐन, २०७५, सोको कार्यान्वयन कार्यविधि, २०८१, तथा खाद्य प्रणाली रूपान्तरण कार्यचक्र लाई आधार मानी यशोधरा गाउँपालिकाले आफ्ना स्थानीय सन्दर्भ, समस्या, आवश्यकता र स्रोतको पहिचान गरेर पाँच वर्षे खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना योजना (२०८२/८३ - २०८६/८७) तयार गरेको हो ।

यस रणनीतिक योजना निर्माण कार्यलाई थप व्यवस्थित, सहभागी र व्यवहारिक बनाउने उद्देश्यले सहयात्री परामर्शदाता प्राविधिक नेतृत्वमा तीन दिने अभिमुखीकरण तालिम संचालन गरिएको थियो। तालिममा पालिकाका प्रमुख जनप्रतिनिधिहरू, वडास्तरका प्रतिनिधि, कृषक समूह, महिला समूह, विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, प्राविधिक कर्मचारी, युवा र सरोकारवाला निकायहरूको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो । तालिम पश्चात सहभागीतामूलक ढंगले एक कार्यदल गठन गरी पालिकाभरिका सरोकारवाला, समूह र समुदायहरूसँग प्रत्यक्ष संवाद, तथ्यांक संकलन, समस्या पहिचान, स्रोतको अभिलेख, चुनौती र अवसर विश्लेषण, स्थानीय प्राथमिकताको सूचीकरण, नीति समन्वय लगायतका चरणहरू पार गर्दै अन्ततः यो विस्तृत रणनीतिक योजना तयार गरिएको हो ।

यस योजना मार्फत गाउँपालिकाले स्थानीय खाद्य सुरक्षाको अवस्थामा सुधार गर्ने, पोषण स्तरमा वृद्धिका लागि सेवा तथा कार्यक्रमहरू प्रवर्द्धन गर्ने, स्थानीय खाद्य प्रणालीलाई समृद्ध बनाउने, बजेट र नीतिमा खाद्य अधिकार तथा पोषणलाई प्राथमिकता दिने लक्ष्य राखेको छ ।

गाउँपालिकाले यस रणनीतिक योजनालाई आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को नीति तथा कार्यक्रममा समेत आधिकारिक रूपमा समावेश गरी कार्यान्वयनमा लैजाने प्रतिबद्धता जनाइसकेको छ । साथै, यो योजना पालिकाको आगामी विकासको लागि मेरूदण्ड बन्ने विश्वास लिएको छ ।

यस योजनाको तयारीमा सहयोग गर्ने सबै सरोकारवालाहरू—पालिका उपाध्यक्षज्यूहरू, वडाध्यक्षहरू, योजना शाखा, स्वास्थ्य शाखा, कृषि शाखा, तालिममा सहभागी प्रतिनिधिहरू, स्थानीय समुदाय, महिला, किशोरी, दलित, जनजाति, कृषक, युवा समूह र संस्थाहरू प्रति हामी गहिरो आभार प्रकट गर्न चाहन्छौं ।

यस कार्यमा प्राविधिक सहयोग पुर्‍याउने कालिका स्वावलम्बन सामाजिक केन्द्र (KSSC Nepal), फरवार्ड नेपाल, तथा सहयात्री कन्सल्टलाई विशेष धन्यवाद व्यक्त गर्दछौं । साथै, BMZ/WHH को आर्थिक सहयोगमा सञ्चालित सुधारिएको खाद्य प्रणाली परियोजना Improved Food System Project (NPL1083-22) अन्तर्गत यो योजना निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न सकिएको हो । हामी यशोधरा गाउँपालिकाको तर्फबाट गर्वका साथ भन्न चाहन्छौं कि यो रणनीतिक योजना हाम्रो पालिकाको खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको दिशामा उठाइएको ऐतिहासिक कदम हो ।

हामी सबै सरोकारवाला, दातृ निकाय तथा समुदायसँग सहकार्य गर्दै यस योजनालाई सफल रूपमा कार्यान्वयन गर्ने प्रतिबद्धता ब्यक्त गर्दै यस गाउँपालिकाको तर्फबाट खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागी शुभकामना ब्यक्त गर्दछु ।

शिवदयाल तिवारी
गाउँपालिका अध्यक्ष
यशोधरा गाउँपालिका, कपिलवस्तु

शुभकामना मन्तव्य

यशोधरा गाउँपालिका, कपिलवस्तु जिल्लाको ऐतिहासिक, धार्मिक तथा कृषि सम्भावनायुक्त एक महत्वपूर्ण स्थानीय तह हो । बुद्ध जन्मस्थल लुम्बिनीसँग नजिक रहेको तथा बौद्ध सभ्यताको आदिस्थलका रूपमा चिनिएको यस पालिकाले विभिन्न जातजाति, भाषा, संस्कृति र परम्परागत कृषि प्रणालीको समृद्ध मिश्रण बोकेको छ । यहाँका अधिकांश बासिन्दाको जीविकोपार्जनको आधार कृषि, पशुपालन, र श्रममुखी पेशाहरूमा आधारित रहेको छ । यद्यपि, बदलिंदो जलवायु, सिमित स्रोत (साधन, तथा पोषणको न्यून अवस्था जस्ता कारणहरूले खाद्य सुरक्षा र पोषणमा गम्भीर चुनौतीहरू देखिएका छन

नेपाल सरकारद्वारा जारी खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐन, २०७५, सो को कार्यान्वयन कार्यविधि, २०८१, तथा खाद्य प्रणाली रूपान्तरण कार्यचक्र लाई मार्गदर्शकका रूपमा लिई, यशोधरा गाउँपालिकाले स्थानीय आवश्यकता, स्रोत र सन्दर्भअनुसार पाँचवर्षे खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना (२०८२/८३ – २०८६/८७) तयार गरेको हो।

योजना निर्माणका लागि पालिकास्तरका सरोकारवालाहरूलाई समेटी सहयात्री परामर्शदाताको सहजीकरणमा तीन दिने अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरियो । त्यसपश्चात् एक कार्यदल गठन गरी स्थानीय समुदाय, महिला समूह, कृषक समूह, स्वास्थ्य तथा शिक्षा क्षेत्रका प्रतिनिधिहरूसँग प्रत्यक्ष परामर्श, तथ्यांक संकलन र मूल्याङ्कन गरिएको थियो । सहभागी र समावेशी प्रक्रियाबाट स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताको पहिचान गरी अन्ततः यो रणनीतिक योजना तयार गरिएको हो ।

उक्त योजना बि.एम.जेड/डब्लु.एच.एचको आर्थिक सहयोगमा सञ्चालित सुधारिएको खाद्य प्रणाली परियोजना (NPL1083-22) अन्तर्गत कालिका स्वावलम्बन सामाजिक केन्द्र र फरवार्ड नेपालको प्राविधिक सहकार्यमा तयार गरिएको हो।

यस योजनाले गाउँपालिकाको खाद्य सुरक्षाको अवस्था सुधार, पोषण प्रवर्द्धन, स्थानीय उत्पादन प्रणाली सुदृढीकरण, बजेट तथा नीतिमा पोषण समावेश, र कमजोर वर्गको पहुँच विस्तारमा रणनीतिक मार्गदर्शन गर्नेछ । पालिकाले यस योजनालाई पूर्ण रूपमा अवलम्बन गर्दै आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को नीति तथा कार्यक्रममा समेत यसलाई समावेश गरेको जानकारी गराउँछु । साथै, पालिकाले यस्ता दीर्घकालीन नीति तथा रणनीति निर्माणलाई नियमित अभ्यासको रूपमा संस्थागत गर्ने प्रतिबद्धता पनि जनाएको छ।

यस अवसरमा, योजना निर्माण प्रक्रिया सफल पार्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने पालिकाका पदाधिकारी, जनप्रतिनिधि, सरोकारवाला निकायहरू, समुदाय, सहजीकरण टोली, र अन्य सहयोगी निकायहरूलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । साथै, आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने **BMZ/WHH, KSSC, FORWARD Nepal**, तथा सहयात्री परामर्शदाता प्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु ।

हामी पूर्ण विश्वासका साथ भन्छौं कि यो रणनीतिक योजना यशोधरा गाउँपालिकालाई समावेशी, पोषणमैत्री र दिगो खाद्य प्रणाली निर्माणतर्फ अघि बढाउने मार्गचित्र बन्नेछ । योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि निरन्तर सहकार्य, समन्वय र अनुगमन गरिनेछ भन्ने प्रतिबद्धता साथ यशोधरा गाउँपालिका बैदौली, कपिलबस्तुको तर्फबाट खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको लागि शुभकामना ब्यक्त गर्दछु ।

धन्यवाद

गुन्जा देवी मौर्या
गाउँपालिका अध्यक्ष
यशोधरा गाउँपालिका, कपिलवस्तु

शुभकामना मन्तव्य

यशोधरा गाउँपालिका, कपिलवस्तु जिल्लाको ऐतिहासिक, धार्मिक तथा कृषि सम्भावनायुक्त एक महत्वपूर्ण स्थानीय तह हो । बुद्ध जन्मस्थल लुम्बिनीसँग नजिक रहेको तथा बौद्ध सभ्यताको आदिस्थलका रूपमा चिनिएको यस पालिकाले विभिन्न जातजाति, भाषा, संस्कृति र परम्परागत कृषि प्रणालीको समृद्ध मिश्रण बोकेको छ । यहाँका अधिकांश बासिन्दाको जीविकोपार्जनको आधार कृषि, पशुपालन, र श्रममुखी पेशाहरूमा आधारित रहेको छ । यद्यपि, बदलिंदो जलवायु, सिमित स्रोत र साधन, तथा पोषणको न्यून अवस्था जस्ता कारणहरूले खाद्य सुरक्षा र पोषणमा गम्भीर चुनौतीहरू देखिएका छन् ।

नेपाल सरकारद्वारा जारी खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐन, २०७५, सोको कार्यान्वयन कार्यविधि, २०८१, तथा खाद्य प्रणाली रूपान्तरण कार्यचक्रलाई मार्गदर्शकका रूपमा लिई, यशोधरा गाउँपालिकाले स्थानीय आवश्यकता, स्रोत र सन्दर्भअनुसार पाँचवर्षे खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना (२०८२/८३ – २०८६/८७) तयार गरेको हो ।

योजना निर्माणका लागि पालिकास्तरका सरोकारवालाहरूलाई समेटी सहयात्री कन्सल्टको सहजीकरणमा तीन दिने अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरियो । त्यसपश्चात् एक कार्यदल गठन गरी स्थानीय समुदाय, महिला समूह, कृषक समूह, स्वास्थ्य तथा शिक्षा क्षेत्रका प्रतिनिधिहरूसँग प्रत्यक्ष परामर्श, तथ्यांक संकलन र मूल्याङ्कन गरिएको थियो । सहभागी र समावेशी प्रक्रियाबाट स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताको पहिचान गरी अन्ततः यो रणनीतिक योजना तयार गरिएको हो ।

उक्त योजना BMZ/WHH को आर्थिक सहयोगमा सञ्चालित सुधारित खाद्य प्रणाली परियोजना (NPL1083-22) अन्तर्गत कालिका स्वावलम्बन सामाजिक केन्द्र (KSSC) र फरवार्ड नेपालको प्राविधिक सहकार्यमा तयार गरिएको हो ।

यस योजनाले गाउँपालिकाको खाद्य सुरक्षाको अवस्था सुधार, पोषण प्रवर्द्धन, स्थानीय उत्पादन प्रणाली सुदृढीकरण, बजेट तथा नीतिमा पोषण समावेश र कमजोर वर्गको पहुँच विस्तारमा रणनीतिक मार्गदर्शन गर्नेछ । पालिकाले यस योजनालाई पूर्ण रूपमा अवलम्बन गर्दै आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को नीति तथा कार्यक्रममा समेत यसलाई समावेश गरेको जानकारी गराउँछु। साथै, पालिकाले यस्ता दीर्घकालीन नीति तथा रणनीति निर्माणलाई नियमित अभ्यासको रूपमा संस्थागत गर्ने प्रतिबद्धता पनि जनाएको छ ।

यस अवसरमा, योजना निर्माण प्रक्रिया सफल पार्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने पालिकाका पदाधिकारी, जनप्रतिनिधि, सरोकारवाला निकायहरू, समुदाय, सहजीकरण टोली, र अन्य सहयोगी निकायहरूलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । साथै, आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने BMZ/WHH, KSSC, FORWARD Nepal, तथा Sahayatri परामर्शदाता प्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु ।

यो रणनीतिक योजना यशोधरा गाउँपालिकालाई समावेशी, पोषणमैत्री र दिगो खाद्य प्रणाली निर्माणतर्फ अघि बढाउने मार्गचित्र बन्नेछ भन्ने पूर्ण बिश्वास लिएको छु । योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि निरन्तर सहकार्य, समन्वय र अनुगमन गरिनेछ भन्ने प्रतिबद्धता साथ यशोधरा गाउँपालिका बैदौली, कपिलवस्तुको तर्फबाट खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको सफलताका लागि हार्दिक शुभकामना ब्यक्त गर्दछु ।

धन्यवाद

ऋषभ देव खनाल
प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत
यशोधरा गाउँपालिका, कपिलवस्तु

बिषय सूची

परिच्छेद-१ .... १
१.१ परिचयः गाउँपालिकाको पृष्ठभूमि १
१.२ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको सान्दर्भिकता १
१.३ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना ३
१.४ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको सारसंक्षेप ६

परिच्छेद-२ .... ८
२.१ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीको अवस्था ८
२.१.१ कृषि तथा पशुपालन ८
२.१.२. सिचाई सुबिधा १०
२.१.३ मल, कीटनाशक र बीउ व्यवस्थापन १०
२.१.४ रोजगारीको स्थिति ११
२.१.५. खाद्य सुरक्षाको स्थिति ११
२.१.६. खानपानको ब्यबहार र पोषणको अवस्था १२
२.१.७ जलवायु परिवर्तन र यसको कृषि क्षेत्रमा प्रभाव १३
२.२ खाद्य प्रणालीका मुख्य समस्याहरू तथा कमजोर खाद्य प्रणालीका कारणहरू १३
२.२.१ समस्या विश्लेषणः अस्थिर र कमजोर खाद्य प्रणाली १५
२.३ खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको सन्दर्भमा सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र चुनौतीहरू १९
२.४ सरोकारवालाहरूको नक्सांकन र विश्लेषण २०
२.५ दिगो खाद्य प्रणालीका लागि निर्धारित लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू २३
२.५.१ उद्देश्य विश्लेषणः स्थिर र सबल खाद्य प्रणाली २३
२.६ कार्यक्षेत्र र कार्यक्रमहरू २८
२.६.१ क्रियाकलापहरूको प्राथमिकताको लागि अंक निर्धारण ३०
२.६.२ प्रस्तावित कार्यक्रमको खाका ३४

परिच्छेद-३ .... ४३
३.१ योजना कार्यन्वयनका रणनीतिहरू ४३
३.२ संस्थागत व्यवस्था ४३
३.३ वित्तीय व्यवस्थापन ४३
३.४ लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण ४४
३.५ सूचना प्रविधिमार्फत अभिलेखीकरण तथा प्रकाशन ४४
३.६ अनुगमन तथा मुल्याकंन ४५

३.७ संभावित जोखिम तथा सम्बोधनका उपायहरू ४५
३.८ आगामी दिशा ४७
४. अनुसूचीहरू ४८
अनुसूची ४.१: पञ्चवर्षीय कार्यान्वयनको योजना ४८
अनुसूची ४.२: जनसांख्यिकीय विवरण ५३
अनुसूची ४.३: ५-वर्षे उमेर समूह र लिङ्गअनुसार जनसंख्या ५४
अनुसूची ४.४: किसान परिवार र विभिन्न बालीमा जमिनको क्षेत्रफल ५५
अनुसूची ४.५: परिवारको बार्षिक आम्दानिका क्षेत्रहरू (औसत आम्दानि) ५५
अनुसूची ४.६: गाउँपालिकासंग भएको सान्दर्भिक ऐन, कानुन, निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू..... ५५
अनुसूची ४.७: खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना निर्माण गोष्ठीमा सहभागीहरूको विवरण ५६
अनुसूची ४.८: खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना निर्माण गोष्ठीको बिषयबस्तु ५९
अनुसूची ४.९: खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना निर्माणका लागि गठीत कार्यदल तथा सल्लाहकारको विवरण ६०
अनुसूची ४.१०: सन्दर्भ सामाग्रीहरू ६१

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना

परिच्छेद - १

१.१ परिचयः गाउँपालिकाको पृष्ठभूमि

लुम्बिनी प्रदेश अन्तरगत पर्ने कपिलवस्तु जिल्लाको यशोधरा गाउँपालिका कपिलवस्तु जिल्लाको साविकका गा.वि.स.हरू बसन्तपुर, बैदौली, गौरी, परसोहिया, रंगपुर, सिंहखोर, सोमडिह र तितिर्खी समायोजन भई बनेको गाउँपालिका हो । कुल क्षेत्रफल ६७.७६ वर्ग कि.मी. ओगटेको यस गाउँपालिकाको सिमाना पूर्वमा मायादेवी गाउँपालिका, पश्चिममा महराजगंज नगर पालिका, उत्तरमा कपिलवस्तु नगरपालिका र दक्षिणमा छिमेकी राष्ट्र भारतसंग जोडिएको छ । ८ वटा वडाहरूमा विभाजित यो गाउँपालिकाको कार्यालय बैदौलीमा रहेको छ । गाउँपालिकाको उत्तरमा अवस्थित गौतम बुद्धको पवित्र स्थल कुदान (लोरिक कुदान) बौध धर्मावलम्बीहरूको एक महत्वपूर्ण तिर्थस्थल हो भने पूर्वमा रहेको सिसहनीयाकोट ऐतिहासिक स्थलको रूपमा परिचित छ ।

जनसांख्यिक विवरणः

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को अनुसार गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या ४४,९०० (पुरूष – २१,८१० र महिला – २३,०९०) रहेको छ । लैंगिक अनुपात ९४.४६ रहेको यस गाउँपालिकामा वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर १.३६ प्रतिशत छ । यहाँ ६,९९९ वटा घरधुरीहरू रहेका छन् र औसत रूपमा प्रत्येक घरमा ६.४२ जना बसोबास गर्छन् । जनसंख्याको सघनता पनि उल्लेखनीय छ, यहाँ प्रति वर्ग किलोमिटरमा ६६५ जना मानिसहरू बसोबास गरिरहेका छन् । शैक्षिक अवस्थालाई हेर्दा, गाउँपालिकामा कुल साक्षरता दर ६९.४ प्रतिशत रहेको छ । जसमा पुरूष साक्षरता दर ७८.१ प्रतिशत छ भने महिला साक्षरता दर ६१.२ प्रतिशत मात्र छ । यसले महिला र पुरूषबीच शैक्षिक पहुँचमा अझै पनि केही असमानता रहेको देखाउँछ । गाउँपालिकाको कुल जनसंख्याको करिब १.५ प्रतिशत व्यक्तिहरू अपाङ्गता भएका छन् । मधेशी समुदायको बाहुल्यता रहेको यो गाउँपालिकामा ब्राह्मण, मुस्लिम, कुर्मी, यादव, पासी, कलवार, चमार, मल्लाह, धोबी, गुप्ता लगायतका जातजातीहरूको बसोबास रहेको छ ।

१.२ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको सान्दर्भिकता

नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ३६ ले प्रत्येक नागरिकलाई खाद्य अधिकार सुनिश्चित गरेको छ, जसमा पर्याप्त, पोषणयुक्त र सुरक्षित खाद्य पहुँचको ग्यारेन्टी गरिएको छ । खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन २०७५ र खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी नियमावली २०८० ले नागरिकको खाद्य तथा किसानको खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी अधिकारलाई थप सुनिश्चितता गरेको छ र यसको कार्यान्वयनका लागि अवसर प्रदान गरेको छ । यी ऐन तथा नियमावलीमा भएका प्रावधानहरूलाई कार्यान्वयनका सन्दर्भमा पनि यस रणनीति योजनाको महत्वपूर्ण भूमिका रहनेछ ।

त्यस्तै, नेपालले अनुमोदन गरेको अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरू, जस्तै संयुक्त राष्ट्रसंघको आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरूले पनि खाद्य अधिकार लाई आधारभूत मानव अधिकारको रूपमा स्वीकार गरेका छन् । खाद्य प्रणालीले खाद्य उत्पादन देखि प्रशोधन, भण्डारण, बजार व्यवस्था, वितरण लगायत खाद्य शृङ्खलाका विभिन्न चरण हुँदै उपभोक्ताको भान्सा अर्थात उपभोगको अवस्था तथा विसर्जन (**Waste management**) को चरण समेत समेट्दछ । समग्रमा हाम्रो जन-जीवन, आर्थिक-सामाजिक तथा वातावरणीय सबै क्षेत्रमा खाद्य प्रणालीले प्रभाव पार्दछ ।

आदर्श खाद्य प्रणालीले खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता, दिगो कृषिको प्रवर्द्धन, खाद्यको क्षतिमा न्यूनता, स्थानीय अर्थतन्त्रलाई बढावा, आहारमा विविधता, पौष्टिक खाद्य किफायती मूल्यमा उपलब्धता र पहुँचमा सुनिश्चितता, खाद्य स्वच्छतामा बढोत्तरी, सामाजिक समता र समतामूलक आम्दानीलाई बढावा, शिक्षा र चेतनाको प्रवर्द्धन तथा उत्थानशीलता र प्रकृति अनुकूलनतामा भुमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । तर हाम्रो खाद्य प्रणालीको अवस्था अपेक्षा गरेजस्तो छैन भनेर विभिन्न प्रतिवेदनहरूमा उल्लेख गरेको पाईन्छ । खाद्य उपलब्धताको क्षेत्रमा भनौं वा पोषणको क्षेत्रमा या आर्थिक समृद्धिको क्षेत्रमा भनौं, वा समग्र वातावरणमा परेको प्रभावको सन्दर्भमा भनौं, खाद्य प्रणालीले जसरी सकारात्मक प्रभाव पार्नु पर्ने हो त्यो अवस्था छैन । अझ कोभिड १९ को महामारीबाट सामाजिक, आर्थिक तथा मानवीय क्षेत्रमा ठूलो रूपमा नकारात्मक प्रभाव पारेको छ । यसै तथ्यलाई मध्यनजर गरी संयुक्त राष्ट्रसंघ खाद्य प्रणालीलाई रूपान्तरण गरी दिगो विकासका १७ वटै लक्ष्यहरूमा सकारात्मक प्रभाव पारी यी लक्षहरू प्राप्त गने पक्षमा भूमिका निवार्ह गर्न सकियोस् भनेर संयुक्त राष्ट्रसंघले सम्पूर्ण सदस्य राष्ट्रहरूलाई विद्यमान खाद्य प्रणालीको विश्लेषण, विवेचना र त्यसको आधारमा रूपान्तरणका कार्यक्रमहरू, नीतिहरू पहिचान गरी कार्यान्वयन गनि सबै राष्ट्रहरूलाई आह्वान गरी संयुक्त राष्ट्र संघीय खाद्य प्रणाली शिखर सम्मेलन २०२१ को आयोजना गरिएको थियो ।

शिखर सम्मेलनको सहभागिताका सन्दर्भमा नेपालले खाद्य प्रणालीको विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण गरी प्रमुख समस्याहरूको समाधान गर्दै मौजुदा खाद्य प्रणालीलाई अझबढी समतामूलक, उत्थानशील र दिगोतर्फ रूपान्तरण गर्न संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारहरू र प्रमुख सरोकारवालाहरूको सहभागितामा खाद्य प्रणाली संवादहरू सञ्चालन गरी रूपान्तरणका पक्षहरू पहिचान गरिएको थियो । यसै परिवेशमा लुम्बिनी प्रदेश सरकारले खाद्यलाई एउटा बस्तु (**Commodity**) को रूपमा नहेरी एउटा प्रणालीको रूपमा हेर्नु पर्छ भन्ने मान्यता आत्मसात गरेको छ ।

सन् २०२१ मा पारित गरिएको संयुक्त राष्ट्रसंघको **"Food Systems Summit"** ले समावेशी, न्यायोचित र दिगो खाद्य प्रणाली निर्माणको आवश्यकता औंल्याएको छ । यस शिखर सम्मेलनमा नेपालको खाद्य प्रणाली रूपान्तरण गरी दिगो विकासका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न पहल गर्ने विषयमा प्रतिबद्धता प्रस्तुत भएका थिए । त्यसै गरी बहुक्षेत्रीय पोषण योजना, शून्य भोकमरी रणनीति,

कृषि विकास रणनीति खाद्य सुरक्षा र पोषण अवस्था सुधारमा लक्षित छन् । विद्यमान १६औं योजना (आर्थिक वर्ष २०८२/८३ देखि २०८६/८७) सम्म ले खाद्य प्रणाली रूपान्तरणलाई एक रूपान्तरणकारी रणनीतिको रुपमा उल्लेख गरेको छ । यी रणनीतिहरूलाई स्थानीयकरण गर्नका लागि पालिकाहरूले खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन महत्वपूर्ण छ । खाद्य खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको प्रक्रिया, स्थानीय तहबाटै कार्यान्वयन नभएसम्म राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता तथा राष्ट्रिय प्राथमिकताहरू प्राप्त गर्न कठिन हुने सन्दर्भमा पालिकाहरूले खाद्य प्रणाली रूपान्तरणका योजनाहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न अपरिहार्य छ । यसका साथै खाद्य प्रणाली रुपान्तरणको प्रक्रिया एक प्रणालीगत (system wide approach) रूपमा योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनको अवधारणाले समष्टिगत (holistic) दिगो विकासमा योगदान दिन्छ ।

यशोधरा गाउँपालिकाको सन्दर्भमा, कृषिमा निर्भरता उच्च भए तापनि उत्पादन तथा पहुँचमा विविध चुनौतीहरू देखिन्छन जस्तै – जलवायु परिवर्तनको असर, सिँचाइ अभाव, पोषणयुक्त खाद्य आपूर्तिमा असमानता, र विपन्न वर्गमा खाद्य असुरक्षा । यसै सन्दर्भमा स्थानीय उत्पादन र खपतबीच सन्तुलन कायम गर्न, पोषण अवस्था सुधार्न, तथा विपद् व्यवस्थापन र कृषि सुधार कार्यक्रमहरूलाई समन्यायिक तथा दिगो बनाउन एक स्पष्ट, दीर्घकालीन रणनीतिक योजना अत्यावश्यक छ ।

त्यसैले, गाउँपालिकाले खाद्य अधिकार प्रवर्द्धन गर्ने, स्थानीय खाद्य प्रणालीलाई दिगो बनाउने, उत्पादन र बजार पहुँचलाई सुधार गर्ने, तथा सबै समुदायका सदस्यहरूको खाद्य सुरक्षा र पोषणस्तर उकास्न तथा राष्ट्रिय लक्ष्यहरूको प्राप्तीमा योगदानका लागि "खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना" तयार गर्नु आजको अपरिहार्य आवश्यकता हो । यस्तो योजना मार्फत गाउँपालिकाले राष्ट्रिय नीति तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धतालाई स्थानिय स्तरमा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ ।

१.३ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना

यशोधरा गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोंच "सुखि यशोधरा, समृद्ध यशोधरा, प्रविधि तर्फ अग्रसर यशोधरा" लाई सार्थक तुल्याउने अपेक्षा अनुरूप गाउँपालिकाको खाद्य प्रणालीको तत्कालिन अवस्थाको विश्लेषण गरी खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीलाई सुदृढ गर्ने उद्देश्य अनुरूप यो पञ्चबर्षिय रणनीतिक योजना तयार गरिएको छ । यस रणनीतिक योजनाले खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीलाई सुदृढ गर्न विभिन्न योजनाहरूको तर्जुमा र त्यसको कार्यान्वयन लगायत योजनाले अपेक्षा गरेको उपलब्धिहरूको अनुगमन र मुल्याङ्कन प्रक्रियालाई प्रक्रियागत रूपमा कार्यान्वयन गर्न नीतिगत व्यवस्था गरेको छ । यस रणनीतिक योजनाको सफल कार्यान्वयनले गाउँपालिकाको खाद्य प्रणाली थप समतामूलक, उत्थानशील र दिगो हनुका साथै प्रत्येक नागरिकलाई कानुन बमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक सुनिश्चित हुने बिश्वास लिइएको छ ।

रणनीतिहरूः

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागी निम्न रणनीतिहरू अबलम्वन गरिनेछः

- गाउँपालिकाका सबै कृषकहरूका तथ्यांक लिई उत्पादनशील जग्गाको पहिचानका आधारमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने ।
- संघीय तथा प्रदेश सरकारहरूको समन्वयमा आवश्यक नीति तथा कार्यकमहरू प्रणालीगत (system approach) रूपमा तयार गरी संचालन गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत-साधनको अधिकतम गर्दै, उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने ।
- खाद्यमा सम्पुर्ण नागरिकको पहुच सुनिश्चित गर्ने ।
- सबैको दिगो भविष्य सुनिश्चित गर्न खाद्य प्रणालीमा रूपान्तरण गर्ने ।
- रूपान्तरित खाद्य प्रणली मार्फत भोकमरीको अन्त्य गर्ने ।
- जैविक विविधता संरक्षण मार्फत उत्पादन र उत्पादकत्व दिगो बनाउने ।
- खाद्य सुशासन कायम गर्न खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन २०७५ को कार्यन्वयन प्रभावकारी बनाउने ।
- स्थानीय र परम्परागत खाद्य प्रणालीको पुनउत्थान तथा लगानीको वृद्धि गर्ने ।
- जलवायु परिवर्तन तथा विश्वव्यापीकरणको प्रभावबाट मुक्त रहने कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।

योजना निर्माण प्रक्रिया र विधिः

रणनीतिक योजना तयार गर्ने अवधारणाबारे विस्तृत योजना बनाउनु अघि सम्बन्धित सरोकार वालाहरूसँग छलफल गरिएको थियो । यस सन्दर्भमा कालिका स्वावलम्बन सामाजिक केन्द्रले सम्वान्धित सरोकारवालाहरू संग नीतिगत छलफल गरेको थियो र रणनीतिक योजना तयार गर्ने प्रक्रियाहरू निर्धारण गरिएको थियो । योजना निमार्णको सन्दर्भमा गाउँपालिकाको कृषि, जीविकोपार्जन, खाद्य सुरक्षा लगायत क्षेत्रहरूको अवस्था बुझ्न आवश्यक थियो । यसै सन्दर्भमा, २०८१ फाल्गुन महिनामा कालिका स्वावलम्बन सामाजिक केन्द्रले सहयात्री कन्सल्टको प्राविधिक सहयोगमा घरधुरी सर्वेक्षण गरेको थियो । उक्त प्रक्रियामा अन्तर्गत सबै वार्डको सहभागीता हुने गरि ३७५ घरधुरीको नमुना संकलन गरिएको थियो । साथै, अनुसन्धान टोलीले नेपाल सरकारले विभिन्न समयमा गरेको अध्ययन तथा सर्वेक्षणको प्रतिवेदनहरू समेत संकलन गरि समीक्षा गरेको थियो । यस अध्ययनले गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था बुझ्न सहयोग पुऱ्याएको थियो ।

सर्भेक्षणबाट प्राप्त जानकारीलाई समेत मध्यनजर गर्दै परियोजना चक्रका पाँच चरणहरू क्रमशः समस्या विश्लेषण, उद्देश्य विश्लेषण, योजनाको निर्माण, कार्यान्वयन, र अनुगमन र मूल्याङ्कनमा आधारित भई २०८१ चैत्र महिनामा तीन दिने कार्यशाला गरिएको थियो । कार्यशालाले सहभागीहरूबीच खाद्य प्रणाली र तिनका पक्षहरू, खाद्य अधिकार, खाद्य सम्प्रभुता, खाद्य सुरक्षा, र यी अवधारणाहरू बीचको अन्तरसम्बन्धहरूको विस्तृत बुझाइ प्रदान गरेको थियो ।

कार्यशालामा समस्या वृक्ष विश्लेषण विधिको प्रयोग गरेर विद्यमान खाद्य प्रणालीमा भएका समस्याहरूको विस्तृत विश्लेषणबाट सुरू गरी, खाद्य प्रणालीको सन्दर्भमा सबल दुर्बल अवसर र चुनौती (SWOT Analysis) र सरोकारवालाहरूको विश्लेषण गरिएको थियो ।

यी विश्लेषणका क्रममा पहिचान गरिएका खाद्य प्रणालीका समस्याहरू र अन्तर्निहित कारणहरूलाई सम्बोधन गरी खाद्य प्रणालीलाई रूपान्तरण गर्नका लागि लक्ष्य तथा उद्देश्य निरधारण गर्न उद्देश्य वृक्ष विश्लेषण गरिएको थियो । यसपछि खाद्य अधिकार र खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्न उद्देश्यमा आधारित भई रणनीतिक क्रियाकलापहरू पहिचान र प्राथमिकीकरण गरिएको थियो । कार्यशालाको तयार पारिएको रणनीतिक योजनाको मस्यौदा रूपरेखालाई कार्यदल र सरोकारवालाहरूले थप समीक्षा र आवश्यक जानकारी समावेश गरी खाद्य अधिकार र खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना तर्जुमा गरिएको थियो । यसका साथै मस्यौदा रणनीतिक योजनालाई अन्तिम रूप दिनु अघि संघीय, प्रादेशिक र पालिकास्तरका प्रमुख सरोकारवालाहरूसँग उनीहरूको सुझाव गरिएको थियो ।

यो रणनीतिक योजना तयार गर्ने चरणमा, गाउँपालिकाका प्रमुख सरोकारवालाहरूको सक्रिय संलग्नतामा पालिकाको वर्तमान अवस्थाको गहन विश्लेषण गरेर खाद्य अधिकार र खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना विकास गरिएको थियो । यस प्रक्रियामा पालिका प्रतिनिधिहरू (अध्यक्ष, उपाध्यक्ष), प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, शाखा प्रमुखहरू, सामाजिक परिचालकहरू, वडा अध्यक्षहरू, रोजगार अधिकृत, अगुवा कृषक, कृषक समूह प्रतिनिधि, पालिकामा कार्यरत गैरसरकारी संस्था, उद्योग बाणिज्य संघका प्रतिनिधि, खाद्यसँग सम्बन्धित उद्यमी/खाद्य प्रशोधकहरू रणनीतिक योजना निर्माणमा प्रत्यक्ष सहभागिता र योगदान रहेको थियो ।

(क) **योजनाको आवश्यकता पहिचान र निर्माण**

- खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीको अवस्था विश्लेषण
- समस्याहरूको विश्लेषण
- सबलपक्ष, कमि कमजोरी, श्रोत र अवसर समेत पहिचान
- लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण
- योजनाको प्राथमिकरण तथा क्रियाकलाप निर्धारण (लक्ष्य सहित)

(ख) **श्रोतको बाँडफाँड र सम्भावना**

- प्राथमिकीकरण भएका योजनाहरूलाई श्रोतको बाँडफाँडको सुनिश्चतता, सोका लागि बार्षिक योजना तर्जुमा तथा मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश
- स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने श्रोतको पहिचान र प्राथमिकरण अनुरूप बाँडफाँड
- संघ र प्रदेश सरकारका सम्बन्धित निकायहरूको कार्यक्रमवाट विनियोजित बजेट
- गाउँपालिकाको आन्तरिक श्रोतहरू
- गैरसरकारी तथा निजीक्षेत्र संगको समन्वयमा संचालन गर्न सकिने योजनाका श्रोतहरू

(ग) योजनाको कार्यान्वयन

- क्रियाकलापले निर्धारण गरेका प्रक्रियाबाट योजनाको कार्यान्वयन
- साझेदारहरू तथा समुदाय बिच समन्वय र सहकार्य

(घ) अनुगमन तथा मुल्यांकन

- उपलब्ध श्रोत-साधनहरूको सहि उपयोग भए नभएको
- तोकिएको समयमा कार्यक्रम सम्पन्न भए नभएको
- अपेक्षित उपलब्धिहरू पुरा भए नभएको
- विनियोजित बजेट अनुसार खर्च भए नभएको
- कार्यक्रम र उपलब्धिहरूको सान्दर्भिकता, प्रभावकारीता, दिगोपनाको अबस्था

(ङ) औचित्यता

- खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा र खाद्य सम्प्रभुताको प्रत्याभूति
- दिगो, सबल र पहुच योग्य खाद्य प्रणालीको विकास
- समतामुलक, उत्थानशिल खाद्य प्रणालीको विकास
- खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता
- परम्परागत र रैथाने खाद्य प्रणालीको संरक्षण र बजारीकरण

(च) सिमितता

- यो योजना पंचबर्षिय योजना हो ।
- खाद्य प्रणाली बहुक्षेत्रीय भएता पनि कृषि क्षेत्रको योगदान महत्वपूर्ण रहेकोले यस लाई प्रमुख क्षेत्रको रूपमा लिइएको ।
- श्रोतको कमीका कारण आयआर्जनका अन्य क्षेत्र लगायत पूर्वाधार निर्माणका क्षेत्रहरू लाई पुर्णरूपमा समेटन नसकिएको ।

१.४ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको सारसंक्षेप

यशोधरा गाउँपालिकाको क्षेत्र भित्र बसोबास गर्ने परिवारको लागि खाद्य अधिकारको सुनिश्चितता गर्ने तथा गाउँपालिकाको खाद्य प्रणालीलाई दिगो र पहुँच योग्य बनाउने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको सन्दर्भमा खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीको रणनीतिक योजना निर्माण गरिएको छ । विश्वव्यापी र राष्ट्रिय रूपमा समेत अङ्गीकार गरिएको खाद्य प्रणालीका महत्वपूर्ण संवाहकहरू – उत्पादन, वितरण, भण्डारण, उपभोग र दिगोपना – को सन्दर्भमा विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकामा यो सबै क्षेत्रहरूमा केहि न केहि समस्याहरू देखिन्छ । जसको फलस्वरूप, गाउँपालिकाको खाद्य प्रणाली सबैको पहुँच योग्य, सुरक्षित र दिगो हुन नसकेको सबैमा अवगत नै छ । यसै सन्दर्भलाई मध्यनजर गर्दै, गाउँपालिकाको सम्बन्धित निकाय र बिज्ञ टोलीहरूको सहभागितामा बिस्तृत अन्तरक्रिया, छलफल, समुह कार्य मार्फत गहन अध्ययन गरी यो रणनीति योजनातयार गरिएको छ ।

यो पंचबर्षिय रणनीतिक योजना (२०८२/८३-२०८६/२०८७) ले गाउँपालिका भित्र समतामूलक, उत्थानशील तथा दिगो खाद्य प्रणाली निर्माण गर्ने लक्ष्य लिएको छ । स्वस्थ्य र उर्जाशील नागरिक निर्माणका लागी खाद्यको भरपर्दो उत्पादन, वितरण र दिगो उपभोग गर्ने उद्देश्य यो रणनीतिक योजनाको रहेको छ। यो रणनीतिक योजनाको कार्यन्वयनका लागि गाउँपालिकाका किसान, उपभोक्ता, समूह, सहकारी, निजीक्षेत्र, गैरसरकारी संस्थाहरू लगायत संघ तथा प्रदेश सरकारलाई साझेदारको रूपमा स्वीकार गर्दै यस योजनाले लक्षित गरेको क्षेत्रहरू सफल कार्यान्वयन र त्यसको दिगोपना लाई आत्मसात गर्ने सोंच रहेको छ । यो योजनाको सफल कार्यान्वयनले खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीका अपेक्षित उपलब्धिहरू हासिल हुने र खाद्य प्रणालीका सूचकहरूमा सुधार आउने अपेक्षा गरिएको छ ।

परिच्छेद - २

२.१ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीको अवस्था

यशोधरा गाउँपालिकाको भूगोल समथर भएको र जमिनको उर्वराशक्ति राम्रो भएको कारण यस क्षेत्रमा कृषि उत्पादकत्व तुलनात्मक रूपमा बढी भएको पाइएको छ। यस गाउँपालिकालाई जिल्लाकै अन्न उत्पादन क्षेत्र भनेर पनि चिन्ने गरिन्छ। यहाँको मुख्य वालीको रूपमा रहेको धान र गहुँको उत्पादनले गाउँपालिकाको खाद्यान्न (बिशेष गरि, प्रमुख अन्नबाली) को आवश्यकतालाई पुरा गरेको देखिएता पनि तरकारी, फलफुल, मकै, दुग्धजन्य पदार्थ लगायत अन्य खाद्यको लागि गाउँपालिका आत्मनिर्भर हुन नसकेको अवस्था देखिन्छ। बजारीकणको अवस्था हेर्दा खाद्यान्न वालीको बिक्रीवितरणमा समस्या नदेखिए पनि भारतसंगको खुला सिमाना र बिचौलियाहरूको प्रभावको कारण कृषकले आफ्नो उत्पादनको उचित मुल्य पाउन नसकेको अवस्था देखिन्छ। किसानहरू मुख्यतया आफ्नो उत्पादन तौलिहवा बजार र तौलिहवा–भारतीय सिमानाको राजमार्ग आसपासका क्षेत्रहरूमा बिक्री गर्ने गर्दछन।

गाउँपालिकामा औद्योगिक विकासको अभाव, वैकल्पिक आय स्रोत र रोजगार अवसरको कमीका कारण यहाँका अधिकांश परिवारहरू कृषि आम्दानीमा निर्भर छन्। कृषिलाई गाउँपालिकाको मुख्य आर्थिक मेरूदण्ड मानिए तापनि, अधिकांस साना किसानहरूले कृषिबाट अपेक्षित रूपमा राम्रो आम्दानी प्राप्त गर्न सकेका छैनन्। फलस्वरूप, कृषि व्यावसाय अधिकांश किसानहरूको लागी जीविकोपार्जनका लागि केवल निर्वाहमुखी खेतीको रूपमा मात्र सीमित रहेको छ।

२.१.१ कृषि तथा पशुपालन

गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा कृषि क्षेत्रको योगदान अत्यन्त महत्वपूर्ण छ। राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को तथ्यांक अनुसार गाउँपालिकामा कुल ५,३९९ कृषक परिवारहरू रहेका छन् र तिनीहरूले कृषि प्रयोजनको लागी प्रयोग गरिरहेको कुल जमिनको क्षेत्रफल ४,५८५.७ हेक्टर रहेको छ। यो कुल जमिनको क्षेत्रफल अन्तर्गत उनीहरूको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको जमिनसँगै अरूको जमिन भाडामा लिएर वा अन्य प्रकारले प्रयोग गरेका जमिनहरू समावेश छन्। तर कृषक परिवारको स्वामित्वमा रहेको जमिन मात्र हेर्ने हो भने, यो जम्मा ३,४१६.३ हेक्टर मात्र छ। यस हिसाबले प्रत्येक कृषक परिवारले औसत रूपमा ०.८ हेक्टर कृषि जमिनको स्वामित्व राख्ने गरेका छन्।

गाउँपालिकाको कृषि प्रणाली विविध प्रकारको छ, जसमा अन्न बालीदेखि लिएर फलफूल तथा पशुपालनसम्मका विभिन्न उत्पादनहरू पाइन्छन्। यहाँका कृषकहरू प्रायः पारम्परिक र व्यावसायिक दुवै खालका कृषि अभ्यासमा संलग्न छन्। गाउँपालिकामा लगाइने प्रमुख बालीहरूमध्ये अन्न बाली (जस्तै धान, गहुँ) सबैभन्दा महत्वपूर्ण छन्। अन्न बालीसँगै तरकारी खेतीमा पनि कृषकहरूको सहभागीता पाइन्छ, जसमा विभिन्न मौसमी तथा बेमौसमी तरकारीहरू उत्पादन हुने गर्दछन्। त्यस्तै गरी, तेल्हनबाली (जस्तै तोरी), दाल तथा अन्य दलहन बालीहरू, कन्दमूल (जस्तै मुला, गाजर), मसलाजन्य (अदुवा, बेसार, आदि) र फलफूलहरू (जस्तै आँप, केरा, अम्बा, लिची आदि) पनि कृषकहरूको आम्दानीको स्रोत बन्न पुगेका छन्।

तालिका १. खाद्यान्न बाली लगाएको क्षेत्रफल, उत्पादन र उत्पादकत्व

क्र.स.	बालीको किसिम	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन)	कैफियत
१	धान	६५२५	२२८३७.५	३.५	अनुमानित
२	गहुँ	६२५०	२०३१२.५	३.२५	अनुमानित
३	मकै	२.५	८.७५	३.५	अनुमानित
	जम्मा	१२७७७.५	४३१५८.७५	१०.२५	

स्रोतः यशोधरा गाउँपालिकाको कृषि शाखा

तालिका २. तरकारी बाली लगाएको क्षेत्रफल, उत्पादन र उत्पादकत्व

क्र.स.	बालीको किसिम	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन)	कैफियत
१	आलु	१५०	२४००	१६	अनुमानित
२	तरकारी बाली	२२५	४०५०	१८	अनुमानित
	जम्मा	३७५	६४५०	३४	

स्रोतः यशोधरा गाउँपालिकाको कृषि शाखा

तालिका ३. तेलहन बाली लगाएको क्षेत्रफल, उत्पादन र उत्पादकत्व

क्र.स.	बालीको किसिम	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन)	कैफियत
१	तोरी	१२५	६२.५	०.५	अनुमानित
	जम्मा	१२५	६२.५	०.५	

स्रोतः यशोधरा गाउँपालिकाको कृषि शाखा

तालिका ४. फलफुल बाली लगाएको क्षेत्रफल, उत्पादन र उत्पादकत्व

क्र.स.	बालीको किसिम	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन)	कैफियत
१	आँप	४०	३२०	८	अनुमानित
२	नेबुवा	१	८	८	अनुमानित
	जम्मा	४१	३२८	१६	

स्रोतः यशोधरा गाउँपालिकाको कृषि शाखा

कृषि बालीसँगै पशुपालनले पनि गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण हिस्सा ओगटेको छ । गाउँपालिकामा हालै गरिएको घरधुरी सर्वेक्षण (२०८१) अनुसार ५४% कृषकहरू पशुपालनमा संलग्न रहेको देखिन्छ । कृषकहरूले गाई, भैंसी जस्ता चौपायाहरू पाली दूध उत्पादन गर्दै आएका छन् भने केहि कृषकहरूले व्यावसायिक कुखुरा पालन तथा माछा पालनबाट राम्रो आम्दानी गरिरहेको पाइन्छ ।

तालिका ५. पशुपालनको बिवरण

क्र.स.	पशुपंक्षीको प्रकार	संख्या
१	गाई गोरू /बाछा बाछी	५९२०
२	भैसी/पाडा पाडी	९८२९
३	बाख्रा/	२५७०२
४	भेडा	३८५
५	सुँगुर/बंगुर	१४००
६	हाँस	११५०
७	कुखुरा	११५३०

स्रोतः यशोधरा गाउँपालिका पशु सेवा शाखा

२.१.२. सिचाई सुबिधा

राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ अनुसार, यशोधरा गाउँपालिकाका खेतियोग्य जमिनमध्ये ९४ प्रतिशत (४,३२९.४ हेक्टर) जमिनमा सिंचाइ सुविधा उपलब्ध रहेको पाइन्छ । गाउँपालिकामा हालै गरिएको घरधुरी सर्वेक्षण (२०८१) ले पनि ८८ प्रतिशत कृषक परिवारमा सिंचाइको पहुँच रहेको देखाउँछ । यद्यपि, वर्षभरि भरपर्दो सिंचाइ सुविधा भने अझै चुनौतीपूर्ण रहेको पाईन्छ । विशेष गरी सुख्खा मौसममा पानीको अभावका कारण बालीहरू सिँचाइ गर्न कठिन हुने गरेको छ । सर्वेक्षण अनुसार, मात्र ९ प्रतिशत कृषकहरूले वर्षभरि सबै बालीका लागि सिंचाइको लागि पर्याप्त पानी उपलब्ध भएको बताएका छन् । सिंचाई मुख्यतः पोखरीको पानी, पम्पसेट, र बोरिङमार्फत गरिन्छ । तर जमिनमुनी पानीको सहत घट्दै गैरहेको कारण पानीका श्रोतहरू सुक्दै गएको पाईन्छ । धेरैजसो साना कृषकहरू अझैपनि धान तथा गहुँजस्ता प्रमुख अन्नबाली उत्पादनको लागि वर्षातको पानीमै निर्भर छन् । यसले गर्दा उत्पादनमा जोखिम बढेको देखिन्छ ।

२.१.३ मल, कीटनाशक र बीउ व्यवस्थापन

यशोधरा गाउँपालिकामा बाली उत्पादनका लागि रासायनिक मल र कीटनाशक प्रयोग सामान्य अभ्यासका रूपमा स्वीकारिएको छ । बालीलाई कीरा तथा रोगबाट जोगाउनका लागि रासायनिक

कीटनाशकको प्रयोग प्रचलनमा रहेको छ । केही कृषकहरूले घरमै बनाइएको कम्पोस्ट मल पनि प्रयोग गर्ने गरेका छन्, तर यो अभ्यास मुख्यतः गाईभैंसी पाल्ने परिवारहरू र सानो क्षेत्रफलमा लगाइने तरकारी बालीमा मात्र सीमित छ ।

घरधुरी सर्वेक्षण (२०८१) अनुसार ५१ प्रतिशत कृषकहरूले रासायनिक मल मात्रै प्रयोग गर्ने गरेको, ३६ प्रतिशतले रासायनिक र जैविक दुबै मल प्रयोग गर्ने गरेको, र ५ प्रतिशत कृषकहरूले जैविक मल मात्रै (जस्तै कम्पोस्ट, गहुँत, झोलमल, आदि) प्रयोग गर्ने गरेका पाइएको छ । विशेषगरी तरकारी उत्पादनका लागि केही किसानहरूले कम्पोस्ट मल प्रयोग गरे पनि धान, गहुँ जस्ता मुख्य अन्नबालीमा उनीहरू रासायनिक मलमै निर्भर छन् । सीमित गाईभैंसी पालनका कारण गोबर मलको अभाव र रासायनिक मलको सजिलो उपलब्धताको कारणले गर्दा किसानहरू रासायनिक मल प्रयोग मै अडिग देखिन्छन् । व्यवसायिक रूपमा तरकारी खेती सुरु गरेका किसानहरू समेत उत्पादन बढाउन रासायनिक मलमा निर्भर छन् ।

रासायनिक कीटनाशक प्रयोग पनि यो गाउँपालिकामा सामान्य जस्तो देखिन्छ । घरधुरी सर्वेक्षण (२०८१) अनुसार ५४ प्रतिशत कृषकहरू केवल रासायनिक कीटनाशक मात्रै प्रयोग गर्छन, ३६ प्रतिशतले रासायनिक र एकीकृत कीट व्यवस्थापन (Integrated Pest Management – IPM) दुबै बिधि प्रयोग गरेका छन्, र १ प्रतिशत मात्रै कृषकहरूले एकीकृत कीट व्यवस्थापन (IPM) बिधि अपनाएका छन् ।

बीउबिजनको प्रयोग सम्बन्धी अवस्था हेर्दा, घरधुरी सर्वेक्षण (२०८१) अनुसार करिब ५२ प्रतिशत कृषकहरूले सुधारिएको (उन्नत तथा हाइब्रिड) बीउ मात्रै प्रयोग गर्दछन भने ४६ प्रतिशतले सुधारिएको र स्थानीय दुबै बीउ प्रयोग गर्छन । स्थानीय बीउ मात्र प्रयोग गर्ने कृषक परिवार जम्मा २ प्रतिशत मात्र छन् । बीउ व्यवस्थापनका लागि लगभग ४३ प्रतिशत कृषकहरू प्रायजसो स्थानीय एग्रोभेट पसलबाट खरिद गर्छन भने, लगभग ५५ प्रतिशत कृषकहरू भारतको बजारमा रहेका एग्रोभेट पसलहरू सम्म पुग्छन । भारतको बजारमा रहेका एग्रोभेटहरूमा नेपाल सरकारले सुचिकृत गरेको बीउबिजनहरू नपाउने भए पनि नेपाली बजार भन्दा सस्तो मूल्यमा खरिद गर्न सकिने भएकोले कृषकहरू भारतीय बजारहरू प्रति भर परेको देखिन्छ । जसको परिणाम धेरै कृषकहरूले उत्पादनमा क्षति बेहोर्नु परेको पाईन्छ ।

२.१.४ रोजगारीको स्थिति

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार, १० वर्ष र सो भन्दा माथि उमेर भएका आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसंख्यामध्ये ५९ प्रतिशत व्यक्तिहरू कुनै न कुनै रोजगारीमा संलग्न छन् । तीमध्ये ४४ प्रतिशत कृषि, वन तथा माछापालनजस्ता क्षेत्रमा संलग्न छन् भने १५ प्रतिशतले गैर–कृषि क्षेत्रमा रोजगारी पाएका छन् । आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसंख्यामा पुरूषको सहभागिता ६९ प्रतिशत र महिलाको ५१ प्रतिशत रहेको छ । अत्यधिक रूपमा भूमिहीन, आय–स्तर न्यून भएको र कृषि बाट मात्रै जीविकोपार्जन गर्न नसक्ने परिवारका पुरूष सदस्यहरू मजदुरीको लागि भारत जाने चलन अत्यधिक रहेको छ । त्यो बाहेक युवाहरूमा बैदेशिक रोजगारमा जाने चलन पनि धेरै पाईन्छ ।

यस प्रकारको भारत लगायत अन्य मुलुकहरूमा रोजगारीको लागि जाने प्रवृत्तिले स्थानीयस्तरमा रोजगारीको अभाव स्पष्ट रूपमा देखाउँछ। यद्यपि, केही व्यक्तिहरू साना उद्यम, किराना पसल, चिया स्टल र अन्य लघु व्यवसायहरू सञ्चालन गरेर स्थानीय स्तरमै स्वरोजगारमा संलग्न रहेका तथा यस्ता साना उद्यमहरूले गाउँस्तरमा स्वरोजगारको सम्भावना देखाए पनि, तिनीहरूको संख्या न्यून छ।

२.१.५. खाद्य सुरक्षाको स्थिति

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को तथ्यांक अनुसार कुल ५,३९९ कृषक परिवारहरूमध्ये २९ प्रतिशत (१,५६३ परिवार) परिवारलाई आफ्नै कृषि उत्पादन तथा कृषि आम्दानीबाट वार्षिक रूपमा पर्याप्त खाद्यान्न नपुग्ने देखिन्छ। प्रतिवेदनले खाद्य अभावको अवधि फरक-फरक देखाएको छ। जस्तैः १ देखि ३ महिना सम्म अपुग हुने ७ प्रतिशत, ४ देखि ६ महिना सम्म अपुग हुने १९ प्रतिशत, ७ देखि ९ महिना सम्म अपुग हुने ३ प्रतिशत र १० देखि १२ महिनासम्म अपुग हुने १ प्रतिशत परिवारहरू रहेको उल्लेख गरिएको छ। घरधुरी सर्वेक्षण (२०८१) ले पनि करिब ४०% कृषक परिवारको वार्षिक खाद्यान्नको आबश्यकता आफ्नै उत्पादनबाट पर्याप्त रूपमा नपुग्ने देखाएको छ।

कृषकहरू जसले थप जमिन भाडामा लिएर खेती गरिरहेका छन्, तीमध्ये धेरैले वार्षिक रूपमा आवश्यक धान तथा गहुँ जस्ता मुख्य खाद्यान्न (अन्न) पर्याप्त उत्पादन गर्ने गरेको पाइएकोछ। तर थोरै जमिन भएका वा थोरै जमिन भाडामा लिएका कृषक परिवारहरूमा मुख्य खाद्यान्न वाली (अन्न) बार्षिक रूपमा उपभोग गर्ने पनि अभाव भएको पाईन्छ। अधिकांश कृषक परिवारहरूले खाद्यान्न वाली आफै उत्पादन गरे पनि दैनिक उपभोगको लागी आवश्यक पर्ने जस्तै तरकारी, दाल, तेल, र मसलाजन्य खाद्यान्नहरू मुख्यतया बजारबाट खरिद गर्ने गरेको पाईन्छ। मौसमी तरकारीहरू प्रायः सबै परिवारहरूमा उत्पादन हुने भए पनि, अधिकांश परिवारहरू बेमौसमी सिजनमा (जस्तैः वैशाख, असार, र साउन महिना) बजारमा निर्भर हुनुपर्ने देखिन्छ।

२.१.६. खानपानको ब्यबहार र पोषणको अवस्था

यशोधरा गाउँपालिकाको अधिकांश परिवारहरूमा खाना खाने नियमित बानी देखिन्छ। घरधुरी सर्वेक्षण (२०८१) अनुसार ७८ प्रतिशत परिवारहरूमा दैनिक तीनपटक भोजन गर्ने गरेको पाइएको छ। तर दैनिक रूपमा विभिन्न प्रकारका पोषणयुक्त खाना खाने परिवारहरूको संख्या कम देखिन्छ। सर्वेक्षण अनुसार - केवल ४५ प्रतिशत सहभागीहरू आफ्नो परिवारमा दैनिक विविध प्रकारका पोषणयूक्त खाना पर्याप्त रूपमा खाने बानी रहेको विश्वास गर्छन। जसको मुख्य कारण - परिवारको न्यून आर्थिक अवस्था र पोषण यूक्त खानपानको व्यवहार सम्बन्धी जानकारीको कमिले गर्दा देखिन्छ। वयस्कहरूमा बजारमा पाइने जंकफुड लगायत सोडायूक्त पेय-पदार्थहरू (जस्तै - प्याकेटमा पाउने अस्वस्थ्यकर खानेकुरा, चाउचाउ, चिप्स, कोक, फेन्टा, आदि) को उपभोग कम देखिए पनि, बालबालिका र किशोरकिशोरीहरूमा यस्ता खानेकुराहरूको उपभोग धेरै देखिन्छ। घरधुरी सर्वेक्षण (२०८१) अनुसार, ८३ प्रतिशत परिवारमा जंकफुड लगायत पेय-पदार्थहरूको उपभोग हुने गरेको पाइएको छ।

पोषणको दृष्टिकोणले हेर्दा, बालबालिकामा मध्यम गम्भीर कुपोषण (Moderate Acute Malnutrition–MAM) र गम्भीर कुपोषण (Severe Acute Malnutrition– SAM) दुबै समस्या देखिन्छ । आर्थिक बर्ष (२०८१/८२) को पछिल्लो ८ महिनाको स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको (Health Management Information System – HIMS) विवरणअनुसार १५४ जना बालबालिकामा MAM र २८ जना बालबालिकामा SAM को पहिचान भएको देखिन्छ । साथै गर्भवती महिलाहरूमा रक्तअल्पताको (एनेमिया) समस्या पनि गम्भीर रूपमा पाइएको छ, जुन मुख्यतः कमजोर आर्थिक अवस्था, साक्षरताको कमी, र सन्तुलित आहारबारे जानकारीको अभावका कारण भएको देखिन्छ । यसका साथै, परिवारमा सरसफाइको कमी पनि बालबालिकाको पोषणमा नकारात्मक असर पारिरहेको हुनसक्छ भनेर आंकलन गर्ने गरिन्छ । राष्ट्रिय जनगणना (२०७८) अनुसार ३४ प्रतिशत घरधुरी शौचालयको सुविधाबाट बन्चित रहेको छ । गाउँपालिकाको सक्रियतामा शौचालय निर्माण सम्बन्धि विभिन्न अभियानहरू संचालनका बाबजुत पनि अझै धेरै परिवारहरूमा शौचालयको अभाव रहेको र शौचालय भएको घरमा पनि यसको सही प्रयोग नभएको देखिन्छ ।

२.१.७ जलवायु परिवर्तन र यसको कृषि क्षेत्रमा प्रभाव

बिगत केहि वर्ष देखि जलवायु परिवर्तनको प्रभाव विश्वव्यापी रूपमा देखिन थालेको छ । नेपालको सन्दर्भमा हेर्दा, कृषि, पशुपालन लगायत हाम्रो खाद्य प्रणाली जलवायु प्रति प्रत्यक्ष निर्भर रहेको सन्दर्भमा, यसमा आएको परिवर्तनले यस क्षेत्रमा पारेको प्रभावहरू आँकलन गर्न थालिएको छ । यशोधरा गाउँपालिकाको सन्दर्भमा हेर्दा, घरधुरी सर्वेक्षण (२०८१) का सहभागीहरू मध्ये ६४ प्रतिशत सहभागीहरू लाई जलवायु परिवर्तनको बारेमा जानकारी रहेको पाईन्छ । ति सहभागीहरूले जलवायु परिवर्तनको असरको सन्दर्भमा - बालीमा नयाँ रोग/कीरा देखिएको, अनियमित वर्षा, अत्यधिक तापक्रम, सुक्खा, खडेरी र उत्पादनमा ह्रास जस्ता समस्याहरू महसुस गरेका छन् । यद्यपि नकारात्मक असरलाई किसानहरूले महसुस गरे पनि, जलवायु अनुकूल कृषि प्रविधिको अभ्यास सीमित रहेको पाइएको छ । थोरै किसानहरूले मात्र जलवायु सहनशील बालीका जातहरूको प्रयोग, चाँडो पक्ने बाली खेती, तथा रोपाइँ र बिउ छर्ने समयको परिबर्तन जस्ता उपायहरू अपनाएका छन् । यसैगरी, केही किसानहरूले जैविक मल र जैविक विषादी प्रयोगजस्ता असल कृषि अभ्यासहरू पनि शुरू गरेका छन् । गाउँपालिका कार्यालय र विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरूले कृषक समूहहरूलाई लक्षित गरि असल कृषि अभ्यासहरूको बारेमा ज्ञान र सिप बढाउने कार्यक्रमहरू संचालन गर्न थालेको पाईन्छ । तर यस्ता कार्यक्रमहरू सीमित क्षेत्र र केहि समूहहरूमा मात्रै लक्षित रहेकोले धेरै किसानहरूलाई समेट्नु पर्ने आबश्यकता देखिन्छ ।

२.२ खाद्य प्रणालीका मुख्य समस्याहरू तथा कमजोर खाद्य प्रणालीका कारणहरू

यशोधरा गाउँपालिकामा खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली अस्थिर र कमजोर हुनुका विविध र अन्तर-सम्बन्धित कारणहरू पहिचान गरिएका छन्, जसले सम्पूर्ण खाद्य प्रणालीलाई दीर्घकालीन रूपमा असर पारिरहेको छ । कमजोर खाद्य प्रणालीका मुख्यतया छ वटा प्रमुख कारणहरूको सन्दर्भमा थप समस्या र त्यसका कारणहरूको पहिचान निम्नानुसार गरिएकोछः

१. **स्वच्छ तथा पोषणयुक्त खाद्यमा पहुँच नहुनुः** यस समस्याको मूल कारण खाद्य वस्तु महँगो हुनु, बजारमा विषादीयुक्त खानाको बढ्दो प्रयोग, र पोषणयुक्त खाद्यान्न बालिको कम उपलब्धता हुनु हो । खाद्य वस्तु महँगो हुनुको कारण उत्पादनको कमी हो, जुन जमिनको उर्वरता घट्दो हुनुका साथै बजार व्यवस्थापनको कमजोरीसँग जोडिएको छ। बजारमा मूल्य निर्धारण र अनुगमनको अभावले सस्तो र गुणस्तरीय खाद्य सहजै उपलब्ध गराउन सकिएको छैन । साथै, विषादीको अत्यधिक प्रयोग र रोग कीराबाट बालीहरू प्रभावित हुँदा स्वच्छ खाद्यको आपूर्ति घटेको छ । पोषणयुक्त खाद्यान्न उत्पादन कम हुनुको कारण परम्परागत रूपमा मुख्यतया अन्नबाली मात्रै उत्पादन गर्ने प्रवृत्ति रहेको छ, जसले विविध पोषणयुक्त बालीहरूको उत्पादनलाई ओझेलमा पारिदिएको छ ।

२. **उपभोग पद्दती दिगो नहुनुः** जलवायु परिवर्तनजन्य असरले उत्पादनमा अनिश्चितता बढेको छ, जसले गर्दा खाद्यान्न खेर जाने समस्या देखिएको छ । साथै, स्वच्छ खाद्यान्नको उपलब्धता न्यून भएको छ, जसमा उत्पादनको कमीका साथै जंकफुडप्रतिको बढ्दो आकर्षणले भूमिका खेलेको छ । खाद्य स्वच्छतामा समेत कमी देखिन्छ, जहाँ विषादीको अत्यधिक प्रयोग, उचित भण्डारण प्रविधिको अभाव र सरसफाइको कमजोर अवस्थाले उपभोक्तालाई अस्वस्थ्य बनाइरहेको छ ।

३. **जीविकोपार्जन समन्यायिक नहुनुः** ग्रामीण क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर सीमित छन् । उत्पादनको बजारिकरण कमजोर भएकाले कृषिमा आधारित आम्दानी पर्याप्त छैन । साना किसानको आयमा सुधार नहुनुको मूल कारण व्यवसायिक खेतीमा लगानी र पहुँचको अभाव हो। महिलाहरूको आयमा अझै पनि असमानता छ, जुन परम्परागत सोच र काम र ज्यालामा लैंगिक विभेदका कारण पनि हो ।

४. **खाद्य प्रणाली प्रकृतिमैत्री नहुनुः** रैथाने बालीहरू लोप हुँदै गएका छन्, किनभने बीउ भण्डारणको व्यवस्थापन छैन र किसानहरू बढी उत्पादन हुने बालीतर्फ आकर्षित छन् । त्यस्तै, परम्परागत ताल र पोखरी संरक्षण नहुनु तथा सुख्खा वा खडेरीको असरले जल स्रोतहरू संकटमा छन् । गोठेमलको कमी, रासायनिक विषादी तथा मलको अत्यधिक प्रयोगले माटोको स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर परेको छ ।

५. **उत्थानशील खाद्य प्रणाली नहुनुः** सिचाइको अभाव र जल स्रोतहरूको सतह घट्नु, जसको कारण जलवायु परिवर्तन हो, कृषि उत्पादनलाई थप अस्थिर बनाइरहेको छ। बेमौसमी खेती वा उत्पादन प्रवर्द्धनमा स्रोतसाधनको अभाव र प्रविधि तथा ज्ञानको कमीले चुनौती थपेको छ । जलवायुमैत्री खेती प्रणालीमा पनि कम ध्यान दिइएको देखिन्छ ।

६. **खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्वन्धि प्रावधान तथा योजनाहरुको प्रभावकारी कार्यन्वयन नहुनुः** गाउँपालिकामा खाद्य समन्वय समिति गठन नभएको, ऐनबारे जानकारीको अभाव र सम्बन्धित निकायहरूको चासो नदेखिनु यसका प्रमुख कारण हुन् । पालिकाको आवधिक योजना नहुनु र नीतिनिर्माण प्रक्रियामा समुदायको न्यून सहभागिता तथा सूचनाको अपुरो प्रवाहले समस्या झन् जटिल बनाएको छ ।

प्रभावहरू:

यी सबै कारणहरूले आर्थिक उत्पादनमा संलग्न जनशक्तिको कमजोरी, अस्वस्थ र कुपोषणयुक्त जनशक्ति, र सन्तुलित पोषणको अभावजस्ता गम्भीर समस्या उत्पन्न गरेका छन् । जसले समग्र गाउँपालिकाको खाद्य अधिकार, स्वास्थ्य, र विकास प्रक्रियामा दीर्घकालीन असर पुऱ्याइरहेको छ । यसकारण, यी समस्याहरूको बहुआयामिक विश्लेषणका आधारमा नीतिगत, संस्थागत, र व्यवहारिक सुधार आवश्यक छ ।

२.२.१ समस्या विश्लेषण: अस्थिर र कमजोर खाद्य प्रणाली

(खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली अस्थिर र कमजोर हुनुका कारणहरूको विश्लेषण)

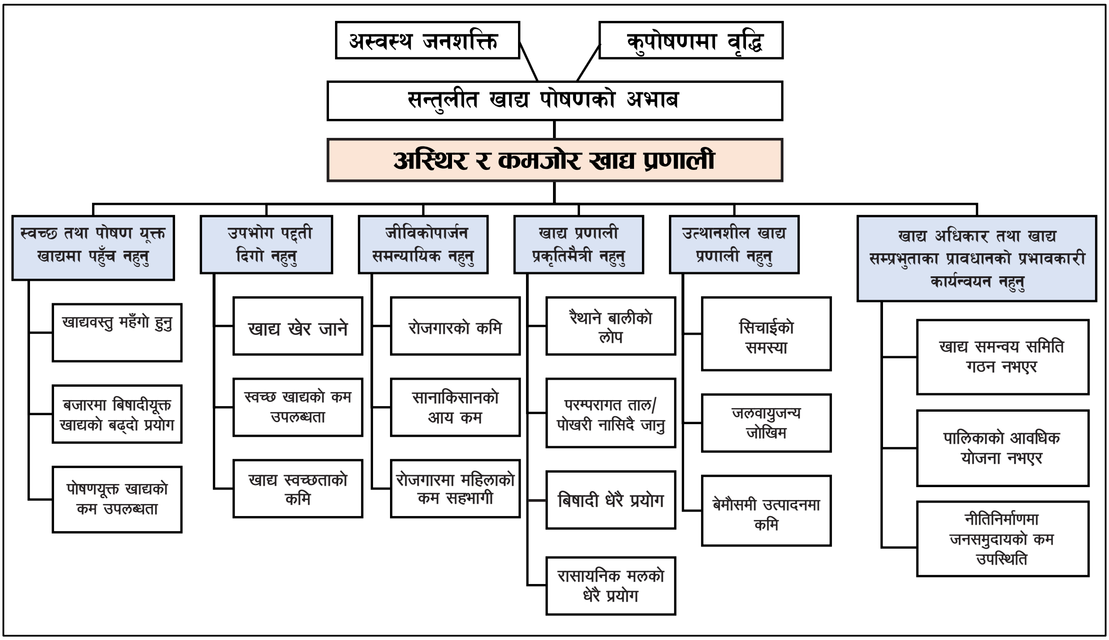

समस्या विश्लेषणस् अस्थिर र कमजोर खाद्य प्रणाली

समस्या	किन	किन	किन	किन
१. स्वच्छ तथा पोषणयूक्त खाद्यमा पहुँच नहुनु	खाद्यवस्तु महँगो हुनु	उत्पादन कम हुनु (सबै खाद्यान्न आफै उत्पादन नगर्नु)	जमिनको उर्भरता शक्ति कम (सबै खाले वालीको लागी)	बालि बिबिधिकरणमा कमि
		बजारिकरणमा कमी	बजार अनुगमन तथा मुल्य निर्धारण नहुनु	
	बजारमा बिषादीयूक्त खाद्यको बढ्दो प्रयोग	बिषादीको धेरै प्रयोग	रोग किराको बढदो प्रकोप	
	पोषणयूक्त खाद्यबालीको कम उपलब्धता	पोषणयूक्त खाद्यको कम उत्पादन	प्रमुख अन्नबाली मात्रै उत्पादन गर्ने चलन	परम्परागत खेति प्रणाली खाद्य विविधिकरण कम हुनु
२. उपभोग पदद्धती दिगो नहुनु	खाद्य खेर जाने	जलवायुको असर	ज्ञान, सिप र सही सूचनाको कमि	
	स्वच्छ खाद्यको कम उपलब्धता	जंकफुडको धेरै प्रयोग	सहज उपलब्धता	गुणस्तरीय अनुगमनको कमी
	खाद्य स्वच्छताको कमि	बिषादीको धेरै प्रयोग	जनचेतनाको कमि	
		पोषणयुक्त परम्परागत रैथाने खाद्यको उपभोगमा कमी	कम उत्पादन	
		स्वच्छ खाद्य भण्डारण नगर्नु	भण्डारणको अभाब	श्रोत साधनको कमि
		सरसफाईको कमि	सबै घरमा शौचालय नहुनु	
३. जीविकोपार्जन समन्यायिक नहुनु	न्यून आय	ब्यबसायिक खेतीमा कमि	उत्पादनको बजारीकरणमा कमि	
		रोजगारको कमि	आयआर्जनको विकल्प कम	
	महिला तथा सिमान्तकृत वर्गको जीवन यापनमा समस्या	आयस्तर कमजोर	रोजगारमा विभेद र असमान ज्याला	परम्परागत मान्यता र सोंच

४. खाद्य प्रणाली प्रकृतिमैत्री नहुनु	रैथाने बालीको लोप हुदै गएको	बिउ भण्डारणको कमि	बढी उत्पादनको चाहना	
	परम्परागत ताल/पोखरी नासिदै जानु	संरक्षणको आभाव	सुख्खा/खडेरी	
	रासायनिक बिषादी र मलको धेरै प्रयोग	गोठेमलको कमि	पशुपालनमा कमि	
		नयाँ-नयाँ रोगको बढ्दो प्रकोप	जलवायु परिवर्तनको प्रभाव	
५. खाद्य प्रणाली उत्थानशील नहुनु	सिंचाईको समस्या	पानीको सतहमा कमि	प्राकृतिक स्रोतहरूको उचित व्यबस्थापनको अभाव	
		व्यवस्थित सिचाई सुबिधाको अभाव	सिचाईको लागि लक्षित योजनाको आभाव	
	जलवायुजन्य जोखिम	जलवायुमैत्री खेति प्रणालीमा कमि	प्रविधि र ज्ञानको अभाब	
	बेमौसमी उत्पादनमा कमि	श्रोतसाधनको कमि	प्राबिधिक ज्ञान र सिपको कमि	
६. खाद्य अ(धकार तथा खाद्य सम्प्रभुताका प्रावधानको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु	खाद्य समन्वय समिति गठन नभएर	ऐन बारेमा सम्बन्धित निकायहरूमा जानकारी नभएर	सम्बंधित निकायको कम चासो	
	पालिकाको आवधिक योजना नभएर	नेतृत्व तहको कम चासो	नेतृत्व तह लक्षित क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रमको कमी	
		योजना निर्माण गर्ने जनशक्तिको अभाब	क्षमता अभिबृद्धि सम्बधि कार्यकमको कमी	
	नीतिनिर्माणमा जनसमुदायको कम चासो	नीतिनिर्माणमा क्रममा कम उपस्थिति	सूचनाको कम प्रवाह	

२.३ खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको सन्दर्भमा सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र चुनौतीहरू

यशोधरा गाउँपालिकामा खाद्य प्रणाली रूपान्तरणका सन्दर्भमा सवल पक्षहरू जस्तै – भौगोलिक समथरता, उर्वर भूमि, मोटरबाटो र बिजुलीको पहुँच, अनुभवी किसान, र कृषि सम्बन्धी नीतिहरूको उपलब्धता रहेका छन् । तर, नीतिहरूको कार्यान्वयनमा कमजोरी, भण्डारण र बजारीकरणको अभाव, व्यावसायिक खेतीको विस्तार नहुनु, तथा जलवायु अनुकूलन प्रविधिको कमी जस्ता दुर्बल पक्षहरू पनि विद्यमान छन् । यद्यपि, वाणगङ्गा नदिको पानीबाट सिँचाइ विस्तार, गैर-सरकारी निकायहरूसँग सहकार्य, व्यावसायिक खेती र कृषि व्यवसायलाई जलवायुमैत्री बनाउने अवसरहरू प्रशस्तै छन् । तर, विपद् जोखिम, बढ्दो अव्यवस्थित शहरीकरण र खेतीयोग्य जमिनको खण्डिकरणले दीर्घकालीन खाद्य सुरक्षामा चुनौती थपेको छ । यसका साथै, बैदेशिक रोजगारीप्रति समुदायको बढ्दो आकर्षणले कृषिमा सक्रिय जनशक्ति घटिरहेको छ । बजारमा जंक फुडप्रतिको बढ्दो आकर्षणले स्वस्थ खाद्य उपभोग प्रणालीमा चुनौती थपिएको छ भने, खुला सिमानाका कारण स्थानीय उत्पादनले उचित बजार र मूल्य पाउन सकेको छैन ।

सवल पक्षहरु:

- गाउँपालिकाको आफ्नै भवन रहेको र अधिकांश वडा कार्यालयहरू आफ्नै भवनमा संचालन हुने गरेको
- सबै गाउँहरू मोटर बाटोले जोडिएको र बिजुलीको पहुँच पुगेको
- अन्तर्राष्ट्रिय सिमानासँग जोडिएको
- गाउँपालिका भित्रका लगभग २० प्रतिशत जमिनमा नहरको सिंचाई सुबिधा भएको
- अन्नबालीको उत्पादकत्व बढिरहेको र अन्नबालीमा आत्मनिर्भर देखिएको
- जनघनत्व बढी भएको
- गाउँपालिका भित्र हाट बजारहरू संचालन हुने र जिल्लाको सदरमुकाम सम्म जोडिएको
- विभिन्न विकास साझेदार संस्थाहरूले काम गरेको
- अनुभवी/व्यबसायी किसानहरू रहेको
- भौगोलिक हिसावले समथर भुमि र उर्वरशील रहेको
- गाउँपालिकामा कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षा, विपद् व्यवस्थापन, लैङ्गिक समानतासंग सम्बन्धित नीति नियम र निर्देशिकाहरू रहेको

दुर्वल तथा कमजोर पक्षहरु:

- स्थानीय उत्पादनको भण्डारण र बजारीकरणमा अभाव
- स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणमा बिचौलियोको प्रभाव
- छाडा पशु/चौपाया व्यवस्थापन नहुनु
- व्यावसायिक खेतीको बिस्तार नहुनु
- सिंचाइ पूर्वाधारको कमी र प्राकृतिक जलाशय/जलश्रोतको संरक्षण नहुनु (जस्तैः ताल, पोखरी)

- खाद्यान्न बालीमा धेरै निर्भरता र नगदे बालीमा कम आकर्षण
- जलवायु अनुकुलन प्रविधिहरूको प्रवर्धन नहुनु
- कृषि प्रविधिको ज्ञान र सीपमा कमी
- कृषकहरूको न्यून आयको कारण पर्याप्त लगानीको अभाव
- प्राकृतिक स्रोत साधानको समुचित उपयोग नहुनु
- कृषि ऋण तथा बिमाको प्रभावकारीतामा कमी
- नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन र अनुगमनमा कमजोरी
- गाउँपालिकामा आवधिक योजना नभएको
- खाद्यान्न भण्डारणको लागि उचित ब्यबस्थापन (कोल्डस्टोर) नभएको

अवसर तथा सम्भावनाहरुः

- वाणगङ्गाको पानीले पालिकाभरि सिंचाई गर्न सकिने
- गैर–सरकारी निकायहरूसंग समन्वय र सहकार्य गरी योजना संचालन गर्न सकिने
- कालानमक घानको उत्पादन प्रवर्धन गरि कृषकहरूको आय बढाउन सकिने
- जनप्रतिनिधिहरूको कृषि विकास प्रति सकारात्मक धारणा र सोंच रहेको
- स्थानीयस्तरमा रहेका पोखरी तथा तालहरूको संरक्षण गरी पानीको रिचार्ज गर्दै, सिंचाई सुबिधा बढाउन सकिने
- वडा नं. ७ र ८ मा बगर खेतिको प्रवर्धन गर्न सकिने
- गड्यौला खेतीलाई अझ व्यापक, व्यवस्थित र व्यावसायिक बनाउन सकिने
- युवाहरूलाई आवश्यक तालिम प्रदान गरी रोजगारको अवसर सृजना गर्न सकिने
- व्यावसायिक खेति प्रवर्धनको अवसर
- कृषि व्यवसायलाई जलवायुमैत्री र प्रविधिमैत्री बनाउने सकिने
- कृषि वीमाको प्रवर्धनको अवसर
- गाउँपालिकामा भएका नीति नियमावली तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै आवश्यक परिमार्जन र नयाँ नीति कार्यक्रमहरू निर्माण गरि संचालन गर्न सकिने

चुनौतीहरुः

- धेरै घरपरिवार गरिबीको अवस्थामा रहेको (आर्थिक रूपमा विपन्नता)
- विपदको जोखिम (आगजनी, बाढी, डुवान (वडा नं. १, ४, ६, ७, ८)
- बढ्दो अव्यवस्थित शहरीकरण र खेतीयोग्य जमिनको खण्डिकरण
- बैदेशिक रोजगार प्रति समुदायको बढ्दो चासो र युवाहरूको रोजगारको शिलशिलामा विदेश पलायन
- बजारको अत्यधिक प्रशोधित खानेकुरा जङ्कफुड (junk food लगायत) प्रति बढ्दो आकर्षण
- कृषि बिमाको कार्यक्रम संचालनमा बिमा कम्पनीहरूको झन्झटिलो कार्यविधि
- खुला बैदेशिक (भारत) सिमानाको कारण, स्थानीय उत्पादनले उचित बजार र मुल्य नपाउने

२.४ सरोकारवालाहरूको नक्सांकन र विश्लेषण

गाउँपालिकाका कार्यक्रमहरूमा सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्ने सबै सरोकारवालाहरूको भूमिकालाई गाउँपालिकाले सधैं सम्मान र आत्मसात गर्दै आएको छ। हाल गाउँपालिकाको खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रूपान्तरण सम्बन्धी प्रयासमा पनि विभिन्न सरोकारवालाहरूले आ-आफ्नो क्षेत्र र क्षमताअनुसार योगदान गरिरहेका छन्। सरकारी निकायहरू, गैर-सरकारी संस्था, निजी क्षेत्र, समुदायिक संघ-संगठन, किसान समूह लगायतका सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिताले रणनीतिक योजनाको कार्यान्वयनमा प्रभावकारीता बढाउने विश्वास गरिएको छ। यस रणनीतिक योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाले सरोकारवालासँग सहकार्य, साझेदारी, र निरन्तर संवादलाई अझ सुदृढ गर्दै लैजाने अपेक्षा गरेको छ।

सरोकारवालाहरूको नक्सांकन:

क्र.स.	सरोकारवाला संस्थाको नाम	कार्यक्रमको नाम	क्रियाकलापहरू	कार्य क्षेत्र
१	कृषक समूह	जनचेतना अभिवृद्धि, आयआर्जन	जनचेतना अभिवृद्धि, आयतआर्जन कार्यक्रम, तालिम, गोष्ठी	सबै वार्ड
२	आमा समूह	जनचेतना अभिवृद्धि	महिलासंग छलफल, बचत, जनचेतना	सबै वार्ड
३	युवा क्लब	यूवा जागरण	तालिम, गोष्ठी, रोजगार कार्यकम	सबै वार्ड
४	कृषि विकास तथा पशु सेवा शाखा	समग्र कृषि तथा पशु सेवासंग सम्वन्धित कार्य	उन्नत प्रविधि प्रचार प्रसार, उपचार सेवा, मासु तथा डेरी पसल सुधार, तालिम, गोष्ठी, फार्म सुधार, यान्त्रिकरण, विउविजन तथा मलखाद वितरण, आदि	सबै वार्ड
५	कृषि ज्ञान केन्द्र	व्यवसायिक कृषि, प्रविधि विस्तार, समन्वय तथा विकास सम्बन्धी कार्य	व्यवसायिक उत्पादनमा सहयोग, सिंचाइ,यान्त्रीकरण,बजारीकरण, तालिम भ्रमण तथा समन्वय आदि	जिल्ला भरी
६	भेटेनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र कपिलवस्तु	बजार प्रवर्धन, तालिम तथा प्रसार, अनुदान, प्राविधिक सेवा	उपचार सेवा, तालिम, गोष्ठी, मिल्क क्यान तथा डि फ्रिज वितरण	जिल्ला भरी

७	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना	धान सुपरजोन	यान्त्रिकरण, विउविजन, सिंचाई आदि	सबै वार्ड
८	घरेलु तथा साना उद्योग	सिपसंग सम्बन्धीत	सिप विकास कार्यक्रमहरू	जिल्ला भरी
९	जिल्ला समन्वय समिति	समन्वयको भूमिका	समन्वय, अनुगमन	जिल्ला भरी
१०	स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति	विपद् व्यबस्थापन	समन्वय, श्रोत परिचालन, अनुगमन	पालिका स्तर
११	कृषि, भुमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय (लुम्बिनी प्रदेश)	नीतीनियम, ऐनको मस्यौदा तथा कार्यक्रममा सहयोग	व्यवसायिक कार्यक्रममा सहयोग तथा नीतीनियम, ऐनको मस्यौदा, नियमन, अनुगमन	लुम्बिनी प्रदेश
१२	लुम्बिनी योजना आयोग	बिशेष अनुदान	कृषि व्यवसाय तथा रोजगार प्रवर्धनमा बिशेष अनुदान	लुम्बिनी प्रदेश
१३	कृषि तथा पशुपंछी विकास मंत्रालय (संधीय सरकार)	नीतिनियम, ऐनको मस्यौदा तथा कार्यक्रममा सहयोग	व्यवसायिक कार्यक्रममा सहयोग तथा नीतीनियम, ऐनको मस्यौदा, नियमन, अनुगमन	नेपाल भरी
१४	राष्ट्रिय योजना आयोग	बिशेष अनुदान	कृषि व्यवसाय रोजगार प्रवर्धन तथा पूर्वाधार विकासमा बिशेष अनुदान	नेपाल (देश भरि)
१५	बैंक तथा वित्तीय संस्था	बचत/लगानी	कृषि क्षेत्रमा लगानी	पालिका स्तर
१६	संचार माध्यमः एफ. एम., टेलिभिजन, पत्र पत्रिका, अनलाईन खबर	संचार सेवा	सूचना प्रसार	जिल्ला भरी
१७	उधोग वाणीज्य संघ	निजि क्षेत्रको परिचालन	कृषि सम्वन्धि उद्योग तथा बजार प्रवर्धन	जिल्ला भरि

१८	एग्रोभेट	कृषि सामाग्री बिक्रि	कृषि सामाग्री बिक्रि	पालिका स्तर
१९	होटल व्यवसायी संघ	व्यापार-व्यवसाय	स्थानीय उत्पादन खरिद	जिल्ला भरी
२०	विद्यालय	शिक्षा	सचेतना, दिवा खाजा	सबै वार्ड
२१	यादव एकिकृत कृषि फार्म	कृषि व्यवसाय प्रवर्धन	गाडेयौले मल उत्पादन	
२२	ग्लोबल डेरी उधोग	दुग्ध व्यवसाय	दुध खरिद बिक्रि	सबै वार्ड
२३	वाणगंगा सिचाई योजना	सिँचाई सुबिधा	सिँचाई सुबिधा बिस्तार	वार्ड - २,७
२४	पोखरी संरक्षण तथा व्यवस्थापन समिति	पोखरी व्यवस्थापन	माछा पालन, संरक्षण, आय आर्जन	वार्ड - १,२,३
२५	कृषि सहकारी	सहकारी संचालन	किसानसंग सहकार्य, मलखाद वितरण	सबै वार्ड
२६	स्थानीय बजार समिति	बजार व्यबस्थापन	बजार अनुगमन, व्यबस्थापन, बजार बिस्तार	वार्ड - ७
२७	वाणगंगा सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति	विपद् प्रतिकार्य	खोज उद्धार, पूर्व तयारी	वार्ड - २,७
२८	वेल्ट हङ्गरहिल्फे (WHH)	खाद्य सुरक्षा, पोषण	साना किसानको क्षमता अभिवृद्धि, आयआर्जनमा सहयोग, जनचेतना	पालिका स्तर
२९	कालिका स्वावलम्बन सामाजिक केन्द्र	पोषण, स्वच्छता तथा पैरबि	जनचेतनामुलक कार्यक्रम तथा पालिकाको निति निर्माण	पालिका स्तर
३०	फरवार्ड नेपाल	कृषि, खाद्य सुरक्षा	कृषि तथा जिविकोपार्जन	पालिका स्तर
३१	दलित सामाजिक बिकास संस्था	जीवन सुधार परियोजना	साना किसान लक्षित कार्यकम, करेसाबारी प्रवर्धन	वार्ड -१, २,३,७,८
३२	सेचन करूणा	स्वास्थ्य सरसफाई	शौचालय निर्माण, सरसफाई	वार्ड - ७,८

२.५ दिगो खाद्य प्रणालीका लागि निर्धारित लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू

यशोधरा गाउँपालिकाको सबल, दुर्बल पक्ष, अवसर र चुनौतीहरूका साथै पालिकामा कार्यरत सरोकारवालाहरूका कार्यक्रम र भूमिकालाई मध्यनजर गर्दै अस्थिर तथा कमजोर खाद्य प्रणालीका अन्तर्निहित कारणहरूलाई समाधान गर्नका लागि उद्देश्य विश्लेषण गरिएको थियो । यस क्रममा समस्यामा आधारित हुँदै निर्धारण गरिएका उद्देश्य तथा उद्देश्य प्राप्तिका माध्यमहरू निम्न बमोजिम रहेका थिए । यी विश्लेषणको सारलाई मध्यनजर गर्दै यस गाउँपालिकाको खाद्य प्रणालीलाई समतामूलक, उत्थानशील तथा दिगो खाद्य प्रणाली रूपान्तरण गर्नका लागि लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएका छन् ।

२.५.१ उद्देश्य विश्लेषण: स्थिर र सबल खाद्य प्रणाली

(खाद्य अधिकार, खाद्य प्रणाली स्थिर र सबल हुनुका माध्यमहरुको विश्लेषण)

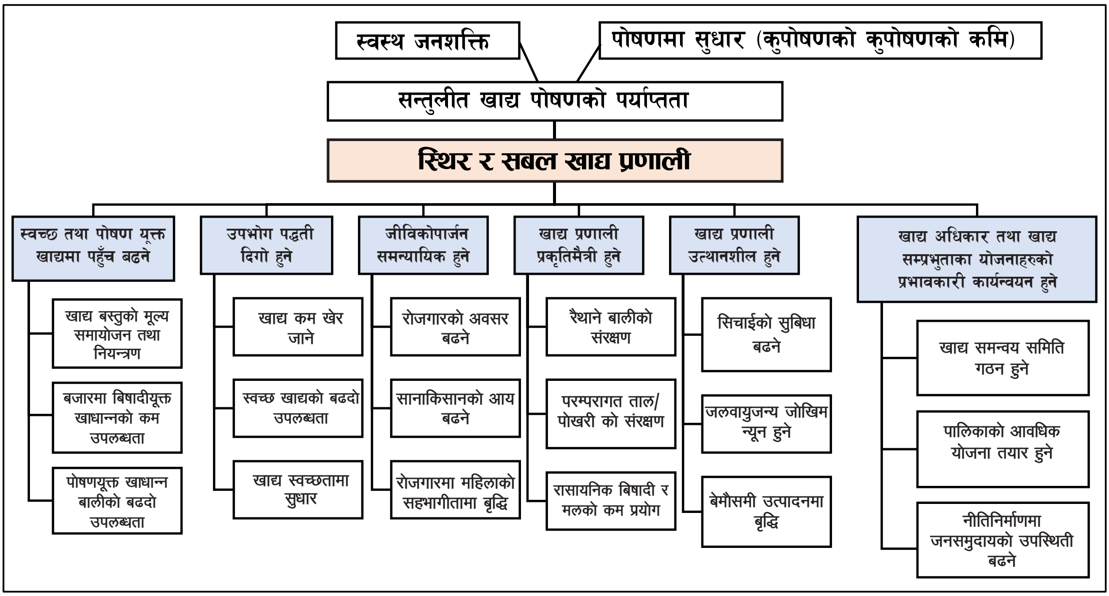

उद्देश्य विश्लेषण: स्थिर र सबल खाद्य प्रणाली

उद्देश्य	माध्यम	माध्यम	माध्यम	माध्यम	कार्यक्रमहरू
१. स्वच्छ तथा पोषण यूक्त खाद्यमा पहुँच बढने	खाद्य बस्तु मूल्य समायोजन तथा नियन्त्रण हुने	उत्पादन बढने (सबै खाद्यान्न आफै उत्पादन गर्नु)	जमिनको उर्वरता शक्ति बृद्धि (सबै खाले वालीको लागि)	बाली बिबिधिकरणमा बृद्धि	◆ कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम ◆ बिबिध बाली प्रोत्साहन कार्यक्रम ◆ साप्ताहिक हाट बजार संचालन ◆ बिउबिजन प्रोत्साहन कार्यक्रम ◆ आमा समुह लक्षित अभिमुखीकारण कार्यक्रम ◆ पोषणयुक्त खाना सम्बन्धी जनचेतना मुलक कार्यक्रम ◆ मिठाई बिक्रेताहरूलाई खाद्य स्वच्छता सम्बन्धि जनचेतनामूलक तालिम ◆ एक घर एक फलफूल बिरूवा रोपण कार्यक्रम ◆ कारेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम ◆ स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन
		बजारिकरणमा बृद्धि	बजार अनुगमन तथा मुल्य निर्धारण हुनु		
	बजारमा बिषादी रहित खाद्यको उपलब्धता	बिषादीको कम प्रयोग	रोग किराको घट्दो प्रकोप		
	पोषणयूक्त खाद्यान्न बालीको बढ्दो उपलब्धता	पोषणयूक्त खाद्यान्नको पर्याप्त उत्पादन	अन्नबाली र अन्यबाली उत्पादन गर्ने चलनमा बढोत्तरी । बाली विविधिकरण	खाद्य विवधिकरणमा बृद्धि	
२. उपभोग पद्धती दिगो हुने	खाद्यान्न कम खेर जाने	जलवायुको असर कम हुने	ज्ञान, सिप र सही सूचनामा पहुँच बढने		◆ दुग्ध संकलन केन्द्र सुधारको लागि अनुदान कार्यक्रम ◆ कोल्डस्टोर, गोदाम घर, र भण्डारण निर्माणमा अनुदान सहयोग ◆ पशुपालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन कार्यक्रम ◆ पशुपालनमा अनुदान सहयोग कार्यक्रम ◆ ब्यबसायिक पशुपालनको लागि बहुबर्षे घाँस खेति बिस्तार कार्यक्रम ◆ गोठ सुधार कार्यक्रम ◆ पशुपंक्षी उपचार केन्द्रको क्षमता अभिबृधि कार्यक्रम ◆ परिवारमा खेर गईरहेको खानालाई निरूत्साहित गर्ने सम्बन्धि जनचेतना मुलक कार्यक्रम
	स्वच्छ खाद्यको बढदो उपलब्धता	जंकफुडको कम प्रयोग	बजारमा जंकफुडको बिक्रि वितरणमा नियन्त्रण	बजार अनुगमन ब्यबस्थित र गुणस्तरीय हुने	
	खाद्य स्वच्छतामा सुधार	बिषादी र रासायनिक मलको कम प्रयोग	पोषणयुक्त परम्परागत रैथाने खाद्यको उपभोगमा बढोत्तरी	जनचेतना बढने	
		स्वच्छ खाद्य भण्डारणमा पहुँच बढने	भण्डारणको व्यवस्थापन हुने	श्रोत साधनको उपलब्धता	
		सरसफाईमा सुधार	सबै घरमा शौचालय सुबिधा		

३. जीविकोपार्जन समन्यायिक हुने	आय/आम्दानी बढने	ब्यबसायिक खेतीमा बृद्धि	उत्पादनको बजारीकरण हुने (बजार पाउने)		◆ कृषि औजार वितरण कार्यक्रम ◆ महिला र सीमान्तकृत समुदाय र साना किसानलाई लक्षित गरेर सिप मुलक कार्यकम ◆ सामाजिक भेदभाव बिरूद्ध जनचेतना कार्यक्रम ◆ यूवा, महिला, अपाङ्गता, भूमिहीन लक्षित रोजगार प्रबर्धन कार्यक्रम ◆ सुलभ खाद्य पसल संचालन
		रोजगारको अवसर बढने	आयआर्जनका क्षेत्र बढने		
	महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको जीवन यापनमा सहजता	महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको रोजगारमा पहुँच बढने	रोजगार र ज्यालामा समानता	सामाजिक सदभाव बढने	
४. खाद्य प्रणाली प्रकृतिमैत्री हुने	रैथाने बालीको संरक्षण	स्थानीय / रैथाने बिउ भण्डारणको अभ्यास बढने	स्वच्छ र गुणस्तरीय उत्पादनमा जोड		◆ रैथाने बाली संरक्षण कार्यकम ◆ पशुपालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन कार्यक्रम ◆ पशुपालनमा सहयोग कार्यक्रम ◆ रासायनिक मल र विषादीको असरबारे जनचेतना कार्यक्रम ◆ साना सिँचाई प्रबिधिमा सहयोग ◆ बेमौसमी तरकारी खेति सम्बन्धि तालिम कार्यक्रम ◆ ब्यबसायिक पशुपालनको लागि बहुबर्षे घाँस खेति बिस्तार कार्यक्रम ◆ एग्रोभेटहरूको क्षमता अभिबृद्धि तालिम
	परम्परागत ताल/पोखरीको संरक्षण	संरक्षणका कार्यक्रम, श्रोत र साधनको उपयोग बढने	सुख्खा/खडेरीको समयमा वैकल्पिक श्रोतको (पानी/सिँचाई) पहुँच बढने		
	रासायनिक बिषादी र मलको कम प्रयोग	गोठेमल प्रयोगमा सुधार	पशुपालन व्यवसायमा बृद्धि		
		रोग किराको नियन्त्रण	जलवायुको प्रभाव न्यून हुने		
५. खाद्य प्रणाली उत्थानशील हुने	सिचाईको सुबिधा बढने	पानीको सतहमा सुधार हुने (बढने)	प्राकृतिक स्रोतहरूको उचित व्यबस्थापन हुने		◆ जलवायुमैत्री कृषि प्रविधि सम्बन्धि तालिम ◆ जलबायु अनुकुलन कृषि सामाग्री सहयोग ◆ कृषि तथा पशु बिमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम ◆ पशुपंक्षीको महामारी बिरूद्ध नियमित खोप संचालन कार्यक्रम ◆ उत्पादनमा आधारित अनुदान कार्यक्रम ◆ किसानहरूलाई उत्पादन उपरान्तको क्षति न्युनीकरण सम्बन्धि अभिमुखिकरण तालिम
		व्यवस्थित सिचाई सुबिधामा पहुँच	सिचाईको लागि लक्षित योजना निर्माण र कार्यान्वयन		
	जलवायु–जन्य जोखिम न्यून हुने	जलवायुमैत्री खेति प्रणालीमा पहुँच बढने	जलावायुमैत्री खेति सम्बन्धि ज्ञान र सिपको बिकास हुने		
	बेमौसमी उत्पादन बढने	श्रोत/साधनको व्यबस्थापन र पहुँच बढने	प्राबिधिक ज्ञान र सिपको बिकास हुने		

६. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी प्रावधानहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुने	खाद्य समन्वय समिति गठन हुने	ऐन बारेमा सम्बन्धित निकायहरूमा जानकारी हुने	कृषि बिकास, खाद्य सुरक्षा, खाद्य प्रणाली प्रति सम्बन्धित निकायहरूको चासो बढने		◆ स्थानिय खाद्य समन्वय समितिको गठन ◆ खाद्य सुशासन सबलीकरण कार्यक्रम ◆ पालिकाको नीति तथा कार्यक्रमबारेमा समुदायलाई जानकारी दिने अभिमुखीकरण कार्यक्रम ◆ स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन सम्बन्धि कार्यविधि तयार ◆ बिषादी न्यूनिकरण कार्यविधि तयार ◆ किसान पहिचान र सूचीकरणको लागि तथ्यांक सङ्कलन ◆ किसान परिचयपत्र वितरण ◆ आवधिक योजना तर्जुमा तयारी गोष्ठी ◆ जनप्रतिनिधिहरूलाई खाद्य प्रणाली सम्बन्धि तालिम ◆ स्थानीय खाद्य समन्वय समितिलाई सिकाई अवलोकन भ्रमण
	पालिकाको आवधिक योजना तयार हुने	कृषि बिकास, खाद्य सुरक्षा, खाद्य प्रणाली प्रति नेतृत्व तहको चासो बढने	नेतृत्व तहको क्षमता अभिबृद्धि हुने		
		योजना निर्माण गर्ने जनशक्ति तयार	क्षमता अभिबृद्धि हुने		
	नीति निर्माणमा जनसमुदायको उपस्थिति बढने	नीति निर्माणमा क्रममा बढदो उपस्थिति	सूचनाको पहुँच बढने		

दिगो खाद्य प्रणालीका लागि निर्धारित लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम छन् ।

लक्ष्यः सबै नागरिकलाई पर्याप्त, सुरक्षित, पोषणयुक्त र संस्कृतिसँग मेल खाने खाद्य पहुँच सुनिश्चित गर्दै समतामूलक, उत्थानशील र दिगो खाद्य प्रणाली विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरूः

१. सबैका लागि स्वच्छ तथा पोषणयुक्त खाद्य पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

२. दिगो उपभोगको पद्धतिको अवलम्बन गर्नु ।

३. प्रकृतिमैत्री उत्पादन प्रणाली अनुसरण गर्नु ।

४. समन्यायिक जिविकोपार्जनको अवस्थामा बढोत्तरी गर्नु ।

५. जोखिमयुक्त तथा विभिन्न विपद्हरूको विरूद्धमा उत्थानशील खाद्य प्रणाली निर्माण गर्नु ।

६. खाद्य सुशासन तथा खाद्य प्रणाली रूपान्तरणका लागि खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐन कार्यान्वयन गर्नु ।

खाद्य प्रणाली रुपान्तरणका लागि रणनीतिहरू

- सबै समुदायको खाद्य अधिकार सुनिश्चित गर्न प्रणालीगत रूपमा प्रभावकारी नीति, कार्यक्रम र संरचनाहरूको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- स्थानीय उत्पादन र उपभोगलाई प्रवर्द्धन गर्दै स्वदेशी र पोषणयुक्त बालीहरूको संरक्षण र पुनर्स्थापना गरिनेछ ।
- कृषिमा आधारित आयआर्जन र रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गरी खाद्य प्रणालीलाई आर्थिकरूपमा सबल बनाइनेछ ।
- खाद्य सुरक्षामा योगदान पुऱ्याउने साना किसान, महिला, युवा र वञ्चित समुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै त्यस्ता समुदाय लक्षित कार्यकमहरू संचालन गरिनेछ ।
- सुरक्षित र पोषणयुक्त खाद्यको उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण र वितरण प्रणालीलाई मजबुत पारिनेछ ।
- जलवायु परिवर्तन अनुकूल कृषि अभ्यास र प्रकृतिमैत्री खाद्य प्रणाली प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- स्थानीय खाद्य प्रणालीमा सरोकारवालाको सहकार्य र सहजीकरण प्रवर्द्धन गर्दै सहभागी योजना र कार्यान्वयन सुनिश्चित गरिनेछ ।
- खाद्यमा पहुँच र पोषण सुधार्न सार्वजनिक सेवा (खानेपानी, सरसफाइ, स्वास्थ्य सेवा) मा पहुँच र गुणस्तर सुधार गरिनेछ ।
- खाद्य सुरक्षासम्बन्धी आकस्मिक जोखिम व्यवस्थापन र विपद् प्रतिकार्य प्रणाली सुदृढ गरिनेछ ।
- खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वहरूसँग गाउँपालिकाका कार्यक्रमहरूलाई समायोजन गरिनेछ ।

२.६ कार्यक्षेत्र र कार्यक्रमहरू

यो रणनीतिक योजनाले अपेक्षा गरेको लक्ष्य, उद्देश्यमा योगदान गर्दै तथा लक्षित नतिजाहरू हासिल गर्न आगामी पाँच बर्षको (आ.ब. २०८२/२०८३ देखि आ. ब. २०८६/२०८७ सम्म) लागि विभिन्न कार्यक्षेत्रहरूमा निम्नानुसार कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।

कार्यक्रमको नाम:

कार्यक्षेत्रहरू	कार्यक्रम/क्रियाकलापको नाम
१. स्वच्छ तथा पोषण यूक्त खाद्यमा पहुँच	◆ कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम ◆ बिबिध बाली प्रोत्साहन कार्यक्रम ◆ साप्ताहिक हाट बजार संचालन ◆ बिउबिजन प्रोत्साहन कार्यक्रम ◆ आमा समुह लक्षित अभिमुखीकारण कार्यक्रम ◆ पोषणयुक्त खाना सम्बन्धी जनचेतना मुलक कार्यक्रम ◆ एक घर एक फलफूल बिरूवा रोपण कार्यक्रम ◆ कारेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम ◆ स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन ◆ पोषणयुक्त खाना सम्बन्धी जनचेतना मुलक कार्यक्रम ◆ मिठाई बिक्रेताहरूलाई खाद्य स्वच्छता सम्बन्धि जनचेतनामूलक तालिम
२. दिगो उपभोग पद्धती	◆ दुग्ध संकलन केन्द्र सुधारको लागि अनुदान कार्यक्रम ◆ कोल्डस्टोर, गोदाम घर, र भण्डारण निर्माणमा अनुदान सहयोग ◆ पशुपालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन कार्यक्रम ◆ पशुपालनमा अनुदान सहयोग कार्यक्रम ◆ पशुपंक्षी उपचार केन्द्रको क्षमता अभिबृधि कार्यक्रम ◆ ब्यबसायिक पशुपालनको लागि बहुबर्षे घाँस खेति बिस्तार कार्यक्रम ◆ गोठ सुधार कार्यक्रम ◆ परिवारमा खेर गईरहेको खानालाई निरूत्साहित गर्ने सम्बन्धि जनचेतना मुलक कार्यक्रम
३. समन्यायिक जीविकोपार्जन	◆ कृषि औजार वितरण कार्यक्रम ◆ महिला र सीमान्तकृत समुदाय र साना किसानलाई लक्षित सिप मुलक कार्यकम ◆ सामाजिक भेदभाव बिरूद्ध जनचेतना कार्यक्रम ◆ यूवा, महिला, अपाङ्गता, भूमिहीन लक्षित रोजगार प्रबर्धन कार्यक्रम ◆ सुलभ खाद्य पसल संचालन

४. प्रकृतिमैत्री खाद्य प्रणाली	◆ रैथाने बाली संरक्षण कार्यकम ◆ रासायनिक मल र विषादीको असरबारे जनचेतना कार्यक्रम ◆ साना सिँचाई प्रबिधिमा सहयोग ◆ बेमौसमी तरकारी खेति सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम ◆ पोखरी ताल संरक्षण कार्यक्रम ◆ रासायनिक मल र विषादीको असरबारे जनचेतना कार्यक्रम ◆ थोपा तथा साना सिँचाई सहयोग कार्यक्रम ◆ एग्रोभेटहरूको क्षमता अभिबृद्धि तालिम
५. उत्थानशील खाद्य प्रणाली	◆ जलवायुमैत्री कृषि प्रविधि सम्बन्धी तालिम ◆ जलवायु अनुकुलन कृषि सामाग्री सहयोग ◆ कृषि तथा पशु बिमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम ◆ पशुपंक्षीको महामारी बिरूद्ध नियमित खोप संचालन कार्यक्रम ◆ उत्पादनमा आधारित अनुदान कार्यक्रम ◆ किसानहरूलाई उत्पादन उपरान्तको क्षति न्युनीकरण सम्बन्धि अभिमुखिकरण तालिम
६. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी प्रावधानहरूको प्रभावकारी कार्यन्वयन	◆ स्थानिय खाद्य समन्वय समितिको गठन ◆ खाद्य सुशासन सबलीकरण कार्यक्रम ◆ पालिकाको नीति तथा कार्यक्रमबारेमा समुदायलाई जानकारी दिने अभिमुखीकरण कार्यक्रम ◆ स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन सम्बन्धि कार्यविधि तयार ◆ बिषादी न्यूनिकरण कार्यविधि तयार ◆ किसान पहिचान र सूचीकरणको लागि तथ्यांक सङ्कलन ◆ किसान परिचयपत्र वितरण ◆ आवधिक योजना तर्जुमा तयारी गोष्ठी ◆ जनप्रतिनिधिहरूलाई खाद्य प्रणाली सम्बन्धि तालिम ◆ स्थानीय खाद्य समन्वय समितिलाई सिकाई अवलोकन भ्रमण

२.६.१ क्रियाकलापहरुको प्राथमिकताको लागि अंक निर्धारण

क्रियाकलापहरू	खाद्य सुरक्षा तथा पोषणमा सकरात्मक योगदान दिने	वातावरणीय दिगोपना तथा उत्थानशीलता बढाउन योगदान दिने	आर्थिक रूपमा संभाव्य तथा स्थानीय स्रोतको उच्चतम परिचालनका अवसर प्रदान गर्ने	समतामूलक तथा समावेशिता बढाउन अवसर प्रदान गर्ने	तिन तहका सरकारका नीति बिच तादात्म्यता, सुशासन तथा सहभागितामा योगदान दिने	अनुसन्धान, नविनता र सहकार्य बढाउन योगदान दिने	युवा, साना किसानको सहभागिता तथा आय वृद्धिमा योगदान दिने	स्थानीय खाद्य प्रणाली प्रवर्धन तथा खाद्य क्षति न्युनता गर्न योगदान दिर्ने	जम्मा अंक
	अंक १ देखि ५ सम्म (अंक ५ ले उत्कृस्ट जनाउछ)								
१. स्वच्छ तथा पोषण यूक्त खाद्यमा पहुँच									
कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम	३	४	३	२	४	२	३	३	२४
बिबिध बाली प्रोत्साहन कार्यक्रम	४	५	४	४	३	४	५	५	३४
साप्ताहिक हाट बजार संचालन	५	४	३	४	२	३	३	२	२६
बिउबिजन प्रोत्साहन कार्यक्रम	५	४	३	३	४	३	४	४	३०
आमा समुह लक्षित अभिमुखीकारण कार्यक्रम	५	४	३	३	४	५	४	३	३१
पोषणयुक्त खाना सम्बन्धी जनचेतना मुलक कार्यक्रम	४	४	५	४	४	५	५	५	३६
मिठाई बिक्रेताहरूलाई खाद्य स्वच्छता सम्बन्धि जनचेतनामूलक तालिम	५	४	३	४	२	३	३	२	२६
एक घर एक फलफूल बिरूवा रोपण कार्यक्रम	५	४	३	४	२	३	३	२	२६
कारेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	४	४	४	५	४	५	४	५	३५
स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन	३	४	३	२	३	३	२	३	२३
पोषणयुक्त खाना सम्बन्धी जनचेतना मुलक कार्यक्रम	४	३	२	३	२	३	३	४	२४

२. दिगो उपभोग पद्धती									
दुग्ध संकलन केन्द्र सुधारको लागि अनुदान कार्यक्रम	३	४	२	३	४	२	३	४	२५
कोल्डस्टोर, गोदाम घर, र भण्डारण निर्माणमा अनुदान सहयोग	३	२	३	४	३	२	३	२	२२
पशुपालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन कार्यक्रम	४	४	४	४	३	४	५	५	३३
पशुपालनमा अनुदान सहयोग कार्यक्रम	५	५	४	४	३	४	५	५	३५
पशुपंक्षी उपचार केन्द्रको क्षमता अभिबृधि कार्यक्रम	५	४	४	५	४	४	४	४	३४
ब्यबसायिक पशुपालनको लागि बहुबर्षे घाँस खेति बिस्तार कार्यक्रम	४	४	३	३	३	४	४	४	२९
गोठ सुधार कार्यक्रम	५	५	५	५	३	४	४	४	३५
परिवारमा खेर गईरहेको खानालाई निरूत्साहित गर्ने सम्बन्धि जनचेतना मुलक कार्यक्रम	५	५	४	४	३	४	५	५	३५
३. समन्यायिक जीविकोपार्जन									
कृषि औजार वितरण कार्यक्रम	४	४	३	४	४	५	५	५	३४
महिला र सीमान्तकृत समुदाय र साना किसानलाई लक्षित सिप मुलक कार्यकम	४	३	२	४	५	४	३	२	२७
सामाजिक भेदभाव बिरूद्ध जनचेतना कार्यक्रम	५	४	५	४	३	५	४	३	३३
यूवा, महिला, अपाङ्गता, भूमिहीन लक्षित रोजगार प्रबर्धन कार्यक्रम	४	२	३	२	१	५	२	२	२१
सुलभ खाद्य पसल संचालन	४	३	१	३	४	२	४	१	२२

४. प्रकृतिमैत्री खाद्य प्रणाली									
रैथाने बाली संरक्षण कार्यक्रम	४	३	४	५	३	४	५	५	३२
रासायनिक मल र विषादीको असरबारे जनचेतना कार्यक्रम	५	५	५	५	५	५	५	५	४०
साना सिँचाई प्रबिधिमा सहयोग	४	५	५	५	५	५	५	५	३९
थोपा तथा साना सिँचाई सहयोग कार्यक्रम	४	५	५	५	५	५	५	५	३९
बेमौसमी तरकारी खेति सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम	४	४	४	४	४	५	४	५	३४
एग्रोभेटहरूको क्षमता अभिबृद्धि तालिम	२	२	३	२	३	४	३	२	२१
पोखरी ताल संरक्षण कार्यक्रम	५	५	५	५	५	५	५	५	४०
प्राङ्गारिक खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	४	३	४	४	५	५	५	५	३५
रासायनिक मल र विषादीको असरबारे जनचेतना कार्यक्रम	५	५	५	४	५	५	५	४	३८
५. उत्थानशील खाद्य प्रणाली									
जलवायुमैत्री कृषि प्रविधि सम्बन्धी तालिम	४	५	४	५	४	५	४	५	३६
जलवायु अनुकुलन कृषि सामाग्री सहयोग	४	३	४	५	३	२	४	३	२८
कृषि तथा पशु बिमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२	२	३	२	३	४	३	२	२१
पशुपंक्षीको महामारी बिरूद्ध नियमित खोप संचालन कार्यक्रम	५	५	४	५	४	४	४	४	३४
उत्पादनमा आधारित अनुदान कार्यक्रम	४	४	४	३	४	४	५	५	३३
किसानहरूलाई उत्पादन उपरान्तको क्षति न्युनीकरण सम्बन्धि अभिमुखिकरण तालिम	४	३	४	५	३	२	४	३	२८

६. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी प्रावधानहरूको प्रभावकारी कार्यन्वयन								
स्थानिय खाद्य समन्वय समितिको गठन	४	४	५	३	३	२	४	५	३०
खाद्य सुशासन सबलीकरण कार्यक्रम	३	२	३	३	४	३	२	४	२४
पालिकाको नीति तथा कार्यक्रमबारेमा समुदायलाई जानकारी दिने अभिमुखीकरण कार्यक्रम	३	५	४	३	२	३	४	२	२६
स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन सम्बन्धि कार्यविधि तयार	३	३	४	२	२	३	२	४	२३
बिषादी न्यूनिकरण कार्यविधि तयार	१	२	२	२	१	१	१	२	१२
किसान पहिचान र सूचीकरणको लागि तथ्यांक सङ्कलन	२	३	३	३	२	३	२	४	२२
किसान परिचयपत्र वितरण	२	२	३	४	३	३	२	४	२३
आवधिक योजना तर्जुमा तयारी गोष्ठी	४	२	३	४	२	३	४	४	२६
जनप्रतिनिधिहरूलाई खाद्य प्रणाली सम्बन्धि तालिम	४	४	३	४	५	३	३	५	३१
स्थानीय खाद्य समन्वय समितिलाई सिकाई अवलोकन भ्रमण	४	४	३	४	५	३	३	५	३१

२.६.२ प्रस्तावित कार्यक्रमको खाका (यस पन्चबर्षिय खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनितिक योजनाको लागि प्रस्तावित बजेट कुल २,८३,१०,००० ।– (अक्षरुपी दुई करोड त्रियासी लाख दश हजार रुपैया) हुनेछ ।

कार्यक्रमको नाम	इकाई	परिमाण	वार्ड/ समुदायको नाम	लक्षित समुदाय	अनुमानित लक्षित जनसंख्या	संचालन हुने समय (आ.ब.)	अनुमानित लागत (रू)	सहयोगी संस्था वा निकाय	कार्यन्वयन गर्ने संस्था वा निकाय	अनुगमन क्रियाकलापको नाम र समय	अनुगमन गर्ने संस्था
१. स्वच्छ तथा पोषण यूक्त खाद्यमा पहुँच											
कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	अगुवा किसान	४८०	२०८२।०८३	६००,०००	संघ	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
बिउबिजन प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	कृषक	३०००	२०८२।०८३	५०,०००	संघ	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका
आमा समुह लक्षित अभिमुखीकरण कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	आमा समुह सदस्य, गर्भवति तथा सुत्केरी महिला	२०००	२०८२।८३	२,००,०००	गाउँपालिका	स्वास्थ्य शाखा, गा.पा	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
पोषणयुक्त खाना सम्बन्धि जनचेतना मुलक कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	गर्भवति तथा सुत्केरी महिला	२०००	२०८२।८३	२,००,०००	गाउँपालिका	स्वास्थ्य शाखा, गा.पा	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन	बिधालय	४०	सबै सामुदायिक बिधालय	बिधार्थी	३०००	२०८२।८३	७,५०,०००	संघ	शिक्षा शाखा, गा.पा	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा र वडा
२. दिगो उपभोग पद्धती											
दुग्ध संकलन केन्द्र, सुधारको लागि अनुदान कार्यक्रम	वटा	५	वडा नः १,२,४,८	दुग्ध उत्पादक किसानहरू	२०	२०८२।८३	३,५०,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	अवलोकन/ त्रेमासिक	गा.पा र वडा
कोल्डस्टोर, गोदाम घर, र भण्डारण निर्माणमा अनुदान सहयोग	वटा	१	वडा नः ७	कृषक, उपभोक्ता	२०००	२०८२।८३	२,५०,०००	संघ र प्रदेश	गाउँपालिका	अवलोकन/ त्रेमासिक	गा.पा र वडा
पशुपालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	पशु कृषक	५००	२०८२।८३	१०,००,०००	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा

पशुपालनमा सहयोग कार्यक्रम	पटक	४०	सबै वडा	पशु कृषक	४०	२०८२|०८३	३,००,०००	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
ब्यवसायिक पशुपालनको लागि बहुबर्षे तथा एकबर्षिय घाँस खेति बिस्तार कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	पशु कृषक	१६००	२०८२|८३	५,००,०००	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
गोठ सुधार कार्यक्रम	पटक	८	यशोधरा गा.पा सबै वडा	कृषक	८००	२०८२|०८३	२,००,०००	संघ र प्रदेश	यशोधरा गा.पा	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
ब्यवसायिक पशुपालनको लागि बहुबर्षे तथा एकबर्षिय घाँस खेति बिस्तार कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	पशु कृषक	१६००	२०८२|८३	५,००,०००	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
गोठ सुधार कार्यक्रम	पटक	८	यशोधरा गा.पा सबै वडा	कृषक	८००	२०८२|०८३	२,००,०००	संघ र प्रदेश	यशोधरा गा.पा	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
गोठ सुधार कार्यक्रम	पटक	८	यशोधरा गा.पा सबै वडा	कृषक	८००	२०८२|०८३	२,००,०००	संघ र प्रदेश	यशोधरा गा.पा	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
बिबिध बाली प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	अगुवा कृषक	३२०	२०८३|०८४	४ ,००,०००	संघ र प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका
एग्रोभेटहरूको क्षमता अभिबृद्धि तालिम	पटक	२	सबै वडा	एग्रोभेट संचालक	३०	२०८३|०८४	१००,०००	गाउँपालिका	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका.
पशुपालनमा सहयोग कार्यक्रम	पटक	४०	सबै वडा	पशु कृषक	४०	२०८३|८४	३,००,०००	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
साप्ताहिक हाट बजार संचालन	संख्या	१	वडा नः ७	उपभोक्ता र हाट बजार ब्यवस्थापन समिति सदस्य	५०००	२०८३|०८४	५,००,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	अवलोकन / बजार समय	गा.पा र वडा
पशुपंक्षी उपचार केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	संख्या	८	यशोधरा गा.पा सबै वडा	पशु कृषक	४०००	२०८३|८४	२,००,०००	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा

परिवारमा खेर गईरहेको खानालाई निरूत्साहित गर्ने सम्बन्धि जनचेतना मुलक कार्यक्रम	पटक	४	समुदायस्तर	परिवार	२००	२०८३।०८४	२००,०००	गा.पा	गा.पा	अवलोकन र समिक्षा / बार्षिक	गा.पा र वडा
आमा समुह लक्षित अभिमुखीकरण कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	आमा समुह सदस्य, गर्भवति तथा सुत्केरी महिला	२०००	२०८३।८४	२,००,०००	गाउँपालिका	स्वास्थ्य शाखा, गा.पा	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
कारेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	कृषक	२४०	२०८३।०८४	३,००,०००	गाउँपालिका	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका
एक घर एक फलफूल बिरूवा रोपण कार्यक्रम	पटक	३	सबै वडा	स्थानीय	३०००	२०८३।८४	१,५०,०००	गाउँपालिका	गा. पा.	अवलोकन/ अर्धबार्षिक	गा.पा र वडा
मिठाई बिक्रेताहरूलाई खाद्य स्वच्छता सम्बन्धि जनचेतनामूलक तालिम	पटक	२	पालिका स्तर	मिठाई बिक्रेताहरू	६०	२०८३।८४	१ लाख	गाउँपालिका	गा. पा.	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा र वडा
कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	अगुवा किसान	४८०	२००८४।८५	६००,०००	संघ	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
पोषणयुक्त खाना सम्बन्धि जनचेतना मुलक कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	गर्भवति तथा सुत्केरी महिला	२०००	२०८४।८५	२,००,०००	गाउँपालिका	स्वास्थ्य शाखा, गा.पा	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
पोखरी ताल संरक्षण कार्यक्रम	वटा	८	सबै वडा	कृषक	२०००	२०८४।८५	४,००,०००	प्रदेश	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
मिठाई बिक्रेताहरूलाई खाद्य स्वच्छता सम्बन्धि जनचेतनामूलक तालिम	पटक	२	पालिका स्तर	मिठाई बिक्रेताहरू	६०	२०८४।८५	१ लाख	गाउँपालिका	गा. पा.	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा र वडा
बिबिध बाली प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	अगुवा कृषक	३२०	२०८५।८६	४ ,००,०००	संघ र प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका
कारेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	कृषक	२४०	२०८५।८६	३,००,०००	गाउँपालिका	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका

दुग्ध संकलन केन्द्र, सुधारको लागि अनुदान कार्यक्रम	वटा	५	वडा नः १,२,४,८	दुग्ध उत्पादक किसानहरू	२०	२०८५।८६	३,५०,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	अवलोकन/ त्रैमासिक	गा.पा र वडा
एक घर एक फलफूल बिरूवा रोपण कार्यक्रम	पटक	३	सबै वडा	स्थानीय	३०००	२०८५।८६	१,५०,०००	गाउँपालिका	गा. पा.	अवलोकन/ अर्धबार्षिक	गा.पा र वडा
बिउबिजन प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	कृषक	३०००	२०८६।८७	५००,०००	संघ	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका
स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन	बिधालय	४०	सबै सामुदायिक बिधालय	बिधार्थी	३०००	२०८६।८७	७,५०,०००	संघ	शिक्षा शाखा, गा.पा	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा र वडा
कोल्डस्टोर, गोदाम घर, र भण्डारण निर्माणमा अनुदान सहयोग	वटा	१	वडा नः ७	कृषक, उपभोक्ता	२०००	२०८६।८७	२,५०,०००	संघ र प्रदे श	गाउँपालिका	अवलोकन/ त्रैमासिक	गा.पा र वडा
गोठ सुधार कार्यक्रम	पटक	८	यशोधरा गा.पा सबै वडा	कृषक	८००	२०८६।८७	२,००,०००	संघ र प्रदे श	यशोधरा गा.पा	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
परिवारमा खेर गईरहेको खानालाई निरूत्साहित गर्ने सम्बन्धि जनचेतना मुलक कार्यक्रम	पटक	४	समुदायस्तर	परिवार	२००	२०८६।८७	२००,०००	गा.पा	गा.पा	अवलोकन र समिक्षा / बार्षिक	गा.पा र वडा
सिँचाई योजना कार्यक्रम	वटा	८	सबै वडा	कृषक	५००	२०८६।८७	२,५०,०००	सिचाँई डिभिजन कार्यालय	गाउँपालिका	अवलोकन/ त्रैमासिक	गा.पा र वडा
३. समन्यायिक जीविकोपार्जन											
महिला र सीमान्तकृत समुदाय र साना किसानलाई लक्षित गरेर सिप मुलक कार्यकम	पटक	८	सबै वडा	महिला, सीमान्तकृत कृषक	१६०	२०८२।८३	१,००,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
सामाजिक भेदभाव बिरूद्ध जनचेतना कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	समुदायका महिला तथा पुरूष	३०००	२०८२।८३	१,००,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा/ अर्धवार्षिक	गा.पा र वडा

यूवा, महिला, अपाङ्गता, भूमिहीन लक्षित रोजगार प्रबर्धन कार्यक्रम	पटक	३	वडा -१,६,८	यूवा, महिला, अपाङ्गता, भूमिहिन समूदाय	३००	२०८२।८३	१,३०,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
कृषि औजार वितरण कार्यक्रम	पटक	२	वडा न - ५, ८	कृषक	६०	२०८३।०८४	४,५०,०००	प्रदेश	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गाउँपालिका
सामाजिक भेदभाव बिरूद्ध जनचेतना कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	समुदायका महिला तथा पुरूष	३०००	२०८३।८४	१,००,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा/ अर्धवार्षिक	गा.पा र वडा
यूवा, महिला, अपाङ्गता, भूमिहीन लक्षित रोजगार प्रबर्धन कार्यक्रम	पटक	३	वडा -१,६,८	यूवा, महिला, अपाङ्गता, भूमिहिन समूदाय	३००	२०८३।८४	१,३०,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
सुलभ खाद्य पसल संचालन	संख्या	१	यशोधरा गाउँपालिका	सफल कृषक तथा उपभोक्ता	२०००	२०८३।८४	२,५०,०००	संघ	गाउँपालिका	अवलोकन / बार्षिक	गा.पा र वडा
महिला र सीमान्तकृत समुदाय र साना किसानलाई लक्षित गरेर सिप मुलक कार्यकम	पटक	८	सबै वडा	महिला, सीमान्तकृत कृषक	१६०	२०८४।८५	१,००,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
कृषि औजार वितरण कार्यक्रम	पटक	२	वडा न - ५, ८	कृषक	६०	२०८६।८७	४,५०,०००	प्रदेश	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गाउँपालिका
सुलभ खाद्य पसल संचालन	संख्या	१	यशोधरा गाउँपालिका	सफल कृषक तथा उपभोक्ता	२०००	२०८६।८७	२,५०,०००	संघ	गाउँपालिका	अवलोकन / बार्षिक	गा.पा र वडा
४. प्रकृतिमैत्री खाद्य प्रणाली											
रैथाने बाली संरक्षण कार्यकम	पटक	३	वडा न - १,२,७	कृषक	६०	२०८२।०८३	२,००,०००	संघ	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका
रासायनिक मल र विषादीको असरबारे जनचेतना कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	प्राबिधिक अगुवा कृषक समुह	२०००	२०८२।८३	२,५०,०००	प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
थोपा तथा साना सिँचाई सहयोग कार्यक्रम	संख्या	२०	सबै वडा	साना किसान	२०	२०८२।८३	१४ लाख	गा.पा.	गा.पा.	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा

सिँचाई योजना कार्यक्रम	वटा	८	सबै वडा	कृषक	५००	२०८२।८३	२,५०,०००	सिचाँई डिभिजन कार्यालय	गाउँपालिका	अवलोकन/ त्रेमासिक	गा.पा र वडा
पोखरी ताल संरक्षण कार्यक्रम	वटा	८	सबै वडा	कृषक	२०००	२०८२।८३	४,००,०००	प्रदेश	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
बेमौसमी तरकारी खेति सम्बन्धि तालिम कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	अगुवा कृषक	८००	२०८२।०८३	५,००,०००	संघ र प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका
कृषि तथा पशु बिमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक	१६	सबै वडा	अगुवा कृषक	५००	२०८२।०८३	२,५०,०००	संघ र गा.पा.	बिमा कम्पनि र गा. पा	तथ्यांक/ बार्षिक	गाउँपालिका
पशुपंक्षीको महामारी बिरूद्ध नियमित खोप संचालन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	पशु कृषक	५०००	२०८२।०८३	५,००,०००	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
उत्पादनमा आधारित अनुदान कार्यक्रम	पटक	३	वडा न – ३, ८	कृषक	१५	२०८२।०८३	१,५०,०००	संघ	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गाउँपालिका
रैथाने बाली संरक्षण कार्यकम	पटक	३	वडा न – १,२,७	कृषक	६०	२०८३।८४	२,००,०००	संघ	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका
साना सिँचाई प्रबिधिमा सहयोग	पटक	८	सबै वडा	अगुवा कृषक समुह	४०	२०८३।८४	४,५०,०००	प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन र तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
साना सिँचाई प्रबिधिमा सहयोग	पटक	८	सबै वडा	अगुवा कृषक समुह	४०	२०८४।८५	४,५०,०००	प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
एग्रोभेटहरूको क्षमता अभिबृद्धि तालिम	पटक	२	सबै वडा	एग्रोभेट संचालक	३०	२०८४।८५	१००,०००	गाउँपालिका	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका.
थोपा तथा साना सिँचाई सहयोग कार्यक्रम	संख्या	२०	सबै वडा	साना किसान	२०	२०८५।८६	१४ लाख	गा.पा.	गा.पा.	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
रासायनिक मल र विषादीको असरबारे जनचेतना कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	प्राबिधिक अगुवा कृषक समुह	२०००	२०८६।८७	२,५०,०००	प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
बेमौसमी तरकारी खेति सम्बन्धि तालिम कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	अगुवा कृषक	८००	२०८६।८७	५,००,०००	संघ र प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	अवलोकन / बार्षिक	गाउँपालिका

५. उत्थानशील खाद्य प्रणाली											
किसानहरूलाई उत्पादन उपरान्तको क्षति न्युनीकरण सम्बन्धि अभिमुखिकरण तालिम	पटक	३	सबै वडा	साना किसान	३००	२०८२।०८३	१,५०,०००	गा.पा.	गा.पा.	अवलोकन र तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा. र वडा
जलवायुमैत्री कृषि प्रविधिसम्बन्धि तालिम	पटक	८	सबै वडा	प्राबिधिक, अगुवा कृषक समुह	२००	२०८३।८४	४,००,०००	प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
जलबायु अनुकुलन कृषि सामाग्री सहयोग	पटक	८	सबै वडा	अगुवा कृषक समुह	१००	२०८३।८४	४,५०,०००	प्रदेश	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा र वडा
जलवायुमैत्री कृषि प्रविधिसम्बन्धि तालिम	पटक	८	सबै वडा	प्राबिधिक, अगुवा कृषक समुह	२००	२०८४।८५	४,००,०००	प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
जलवायुमैत्री कृषि प्रविधिसम्बन्धि तालिम	पटक	८	सबै वडा	प्राबिधिक, अगुवा कृषक समुह	२००	२०८४।८५	४,००,०००	प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
जलबायु अनुकुलन कृषि सामाग्री सहयोग	पटक	८	सबै वडा	अगुवा कृषक समुह	१००	२०८४।८५	४,५०,०००	प्रदेश	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
किसानहरूलाई उत्पादन उपरान्तको क्षति न्युनीकरण सम्बन्धि अभिमुखिकरण तालिम	पटक	३	सबै वडा	साना किसान	३००	२०८४।८५	१,५०,०००	गा.पा.	गा.पा.	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गा.पा. र वडा
कृषि तथा पशु बिमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक	१६	सबै वडा	अगुवा कृषक	५००	२०८६।८७	२,५०,०००	संघ र गा.पा.	बिमा कम्पनि र गा. पा	तथ्यांक/ बार्षिक	गाउँपालिका
पशुपंक्षीको महामारी बिरूद्ध नियमित खोप संचालन कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	पशु कृषक	५०००	२०८६।८७	५ ,००,०००	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
उत्पादनमा आधारित अनुदान कार्यक्रम	पटक	३	वडा न – ३, ८	कृषक	१५	२०८६।८७	१,५०,०००	संघ	गाउँपालिका	अवलोकन र तथ्यांक/बार्षिक	गाउँपालिका

६. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी प्रावधानहरूको प्रभावकारी कार्यन्वयन											
जनप्रतिनिधिहरूलाई खाध प्रणाली सम्बन्धि तालिम	पटक	२	यशोधरा गाउँपालिका	जनप्रतिनिधी तथा कर्मचारी	६०	२०८१।०८२	२,००,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा
स्थानीय खाद्य समन्वय समितिको गठन	वटा	८	यशोधरा गाउँपालिका	जनप्रतिनिधि र सरोकार वालाहरू	६०	२०८२।०८३	१,००,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा
खाद्य सुशासन सबलीकरण कार्यक्रम (अभिमुखीकरण र समिक्षा)	पटक	५	यशोधरा गाउँपालिका	जनप्रतिनिधी, कर्मचारी सरो कारवाला	२५०	२०८२।८३	२,५०,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा
पालिकाको निति तथा कार्यक्रमबारेमा समुदायलाई जानकारी दिने अभिमुखीकरण कार्यक्रम	पटक	८	सबै वडा	सरोकारवाला	४००	२०८२।८३	४,००,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा/ अर्धवार्षिक	गा.पा र वडा
स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन सम्बन्धि कार्यविधि तयार	संख्या	१	यशोधरा गाउँपालिका	बिद्यालय	४०	२०८२।०८३	१,००,०००	गाउँपालिका	शिक्षा शाखा, गा.पा	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा
बिषादी न्यूनिकरण कार्यविधि तयार	पटक	१	सबै वडा	यशोधरा गा.पा		२०८२।८३	३,००,०००	प्रदेश	गाउँपालिका	समिक्षा / अर्धबार्षिक	गा.पा र वडा
बिपद ब्यबस्थापन कार्यविधि तयार	संख्या	१	यशोधरा गाउँपालिका	यशोधरा गा.पा	-	२०८२।०८३	१,००,०००	यशोधरा गा.पा	यशोधरा गा.पा	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा र वडा
किसान पहिचान र सूचीकरणको लागि तथ्यांक संकलन	पटक	८	सबै वडा	कृषक	४५००	२०८२।८३	५,००,०००	संघ	गाउँपालिका	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
आवधिक योजना तर्जुमा तयारी गोष्ठी	पटक	२	यशोधरा गाउँपालिका	गा. पा. कर्मचारी, जनप्रतिनिधि र सरोकारवाला	६०	२०८२।०८३	१,५०,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा

किसान पहिचान र सूचीकरणको लागि तथ्यांक संकलन	पटक	८	सबै वडा	कृषक	४५००	२०८३।८४	५,००,०००	संघ	गाउँपालिका	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
किसान परिचयपत्र वितरण	पटक	८	सबै वडा	कृषक	४५००	२०८३।८४	५०,०००	संघ	गाउँपालिका	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
आवधिक योजना तर्जुमा तयारी गोष्ठी	पटक	२	यशोधरा गाउँपालिका	गा. पा. कर्मचारी, जनप्रतिनिधि र सरोकारवाला	६०	२०८३।८४	१,५०,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा
स्थानीय खाद्य समन्वय समितिलाई सिकाई अवलोकन भ्रमण	पटक	१	समितिका सदस्यहरू	समितिका सदस्य तथा जनप्रतिनिधि	३०	२०८३/०८४	२००,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा	गा.पा
किसान परिचयपत्र वितरण	पटक	८	सबै वडा	कृषक	४५००	०८४।८५	५०,०००	संघ	गाउँपालिका	तथ्यांक / बार्षिक	गा.पा र वडा
खाद्य सुशासन सबलीकरण कार्यक्रम (अभिमुखीकरण र समिक्षा)	पटक	५	यशोधरा गाउँपालिका	जनप्रतिनिधी, कर्मचारी सरो कारवाला	२५०	२०८६।८७	२,५०,०००	गाउँपालिका	गाउँपालिका	समिक्षा/ अर्धबार्षिक	गा.पा

परिच्छेद - ३

३.१ योजना कार्यन्वयनका रणनीतिहरू

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागी निम्न रणनीतिहरू अबलम्वन गरिनेछः

- प्रत्येक बर्ष खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको लागी तोकिए बमोजिम कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
- बार्षिक योजना तर्जुमाको चरणमा यस रणनीतिक योजनामा उल्लेख गरिएका कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताको रूपमा बार्षिक योजनामा समावेश गरिनेछ । यसैगरी प्रस्तावित क्रियाकलापहरू तथा बजेट मध्यमकालीन खर्च संरचनामा पनि समावेश गरिने छ ।
- कार्यक्रम संचालनको क्रममा स्थानीयस्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गरिनेछ ।
- स्थानीय र परम्परागत खाद्य प्रणालीको उत्थान गर्न अन्य योजना तथा कार्यक्रमहरूमा तालमेल तथा साझेदारी गरिनेछ ।
- प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वयमा आवश्यक नीति तथा कार्यक्रमहरू तयार गरिनेछ ।
- योजना कार्यन्वयनको लागी स्थानीय संघसंस्था (समुह, निजि क्षेत्र, गैरसरकारी निकाय, आदि) संग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ ।
- गाउँपालिका स्तरिय स्थानीय खाद्य समन्वय समिति गठन गरिनेछ ।
- खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको संचालन गर्ने स्थानीय खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीति तथा कार्यक्रम संचालन सम्बन्धि कार्यविधि तथा निर्देशिका तयार गरिनेछ ।

३.२ संस्थागत व्यवस्था

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीको रणनीतिक योजना निर्माण गरी कार्यन्वयनमा ल्याउनका लागि कानुनी व्यवस्थालाई मध्यनजर गरि अगाडि बढ्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ । नेपाल सरकारको खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धि ऐन २०७५ र खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी नियमावली २०८० ले स्थानीय खाद्य समन्वय समितिको व्यवस्था गरेकोछ । ऐनमा समितिलाई प्राविधिक सहयोग गर्न छुट्टै कार्यदल गठन गर्न सकिने भनि उल्लेख गरे बमोजिम, समन्वय समितिले एक प्राविधिक पनि गठन गर्न सकिनेछ ।

३.३ वित्तीय व्यवस्थापन

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रभावकारी वित्तीय व्यवस्थापन अपरिहार्य छ । यस योजना अन्तर्गत प्रस्तावित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न गाउँपालिकाले हरेक वर्षको नीति तथा कार्यक्रममा योजनाका कार्यक्रमहरू समावेश गरी आवश्यक बजेट व्यवस्था गर्नेछ । गाउँपालिकाको आन्तरिक श्रोतबाट बजेट व्यवस्थापन गरिनेछ भने, योजना अन्तर्गतका विशेष कार्यक्रमहरूका लागि संघ तथा प्रदेश सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरूबाट समेत स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । साथै, जिल्ला तहका

सम्बन्धित सरकारी निकायहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरी योजना कार्यान्वयनलाई सघाइनेछ। यसका अतिरिक्त, गाउँपालिकाले गैरसरकारी संस्था र निजी क्षेत्रहरूसँग सहकार्यको सम्भावनाहरू पनि पहिचान गर्नेछ ।

वित्तीय व्यवस्थापन रणनीतिहरूः

- वार्षिक नीतिगत तथा कार्यक्रममा रणनीतिक योजनाका कार्यक्रमहरू समावेश गर्ने ।
- गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्व स्रोतबाट कार्यक्रमहरूका लागि बजेट सुनिश्चित गर्ने ।
- प्रदेश तथा संघीय सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय/विभागहरूबाट बजेटको व्यवस्था गर्ने ।
- जिल्ला तहका सम्बन्धित सरकारी निकायहरूसँग समन्वय गरी कार्यान्वयनमा सहकार्य गर्ने ।
- निजी क्षेत्र तथा गैरसरकारी संस्थाहरूसँग साझेदारीको सम्भावना पहिचान गर्ने ।
- स्थानीय स्रोत परिचालन गर्न स्थानीय तहको कोष परिचालन मोडेलको प्रयोग गर्ने ।
- स्थानीय कृषि उद्यम प्रवर्द्धन तथा स्थानीय व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहने व्यक्तिहरूको योगदानमा आधारित कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।

यस प्रकारको समन्वित र बहु–आयामिक वित्तीय व्यवस्थापन रणनीतिले रणनीतिक योजनामा प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिने अपेक्षा गरिएकोछ ।

३.४ लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण

मायादेवी गाउँपालिकाको खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको क्रममा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (GESI) लाई मुख्य प्राथमिकता दिइनेछ। विशेषगरी विपन्न, सीमान्तकृत तथा कमजोर सामाजिक–आर्थिक अवस्था भएका समुदायहरूमा योजनाको प्राथमिकतामा राखिनेछ । यस अन्तर्गत, युवा, महिला, अपांगता भएका व्यक्तिहरू तथा गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारलाई लक्षित गरी आम्दानी अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। साना किसान परिवारहरूलाई किसान समूहसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूमा सहभागी गराइनेछ। यसरी, रणनीतिक योजनाको कार्यान्वयनमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (GESI) लाई प्रभावकारी रूपमा समावेश गरी सबै वर्ग र समुदायलाई लाभ पुग्ने सुनिश्चितता गरिनेछ ।

३.५ सूचना प्रविधिमार्फत अभिलेखीकरण तथा प्रकाशन

यस रणनीतिक योजनाको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन र योजनाको गतिविधिहरू लाई सम्वन्धित सरोकारवाला तथा जनसमुदाय समक्ष सहज रूपमा पुर्याउन नेपाल सरकार र गाउँपालिकाले अवलम्बन गरेका विभिन्न सूचना प्रविधि मार्फत योजनाका गतिविधिहरू नियमित रूपमा अभिलेखीकरण तथा प्रकाशन गर्नेछ । रणनीतिक योजनाका कार्यक्रम र नीतिहरूलाई गाउँपालिकाको वेबसाइटमार्फत सार्वजनिक गरी सरोकारवालाहरूको सुझाव तथा प्रतिक्रिया संकलन गरिनेछ। हरेक वर्ष योजनाको समिक्षा तथा सरोकारवाला निकायहरूको सुझाव संकलन गरी सोही वेबसाइट र गाउँपालिकाले प्रयोगमा ल्याएका सामाजिक सञ्जालहरूमा प्रकाशन

गरिनेछ । साथै, बार्षिक रूपमा गरिने समिक्षा तथा अनुगमन सम्बन्धी गतिविधिहरूलाई पनि सामाजिक सञ्जालमार्फत नियमितरूपमा सार्वजनिक गरिनेछ ।

यस योजनामा प्रस्ताव गरिएका कार्यक्रमहरूलाई गाउँपालिकाको नियमित कार्यक्रमहरूसँग समायोजन गर्दै डिजिटल रेकर्डिङ र प्रतिवेदन प्रणालीसँग जोडिनेछ । योजनाको कार्यान्वयन प्रगतिलाई गाउँपालिकाको नियमित प्रतिवेदन प्रणालीमार्फत सार्वजनिक गरिनेछ । कृषि, पशुपालन, आय आर्जन, खाद्य सुरक्षा, लगायत नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको सूचकहरूको प्रगति विवरणहरू नेपाल सरकारको सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा समावेश गरिनेछन् । यसले रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको पारदर्शिता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्नेछ ।

३.६ अनुगमन तथा मुल्याकंन

यो रणनीतिक योजनामा उल्लेख गरिएको कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धिहरू प्राप्त भएको सुनिश्चितता गर्न खाद्य समन्वय समितिका संयोजक, गाउँपालिका अध्यक्षको संयोजकत्वमा स्थानीय खाद्य समन्वय समितिले अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्नेछ । अनुगमन तथा मुल्यांकन कार्यलाई प्रभावकारी र तथ्यपरक बनाउनको लागि एक छुट्टै अनुगमन तथा मुल्यांकन ढाँचा तयार गरि सोहि ढाँचा अनुरूप गरिनेछ । साथै गाउँपालिकाको अन्य कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मुल्यांकन संगै यो रणनीतिक योजनाको कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरूको अनुगमन तथा मुल्यांकनलाई पनि एकै पटक गर्न सकिनेछ । यसका साथै, खाद्य समन्वय समितिले रणनीतिक योजनाको मुल्याकंन प्रक्रियालाई तथ्यगत रूपमा समिक्षा गरी योजनाका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापले जनसमुदायको खाद्य सुरक्षामा पारेको प्रभाव, दिगोपना आदिको विश्लेषण गरी पछिल्ला दिनहरूमा अझ प्रभावकारी कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्नको लागि रणनीतिक योजनाको अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन मुल्यांकन बाह्य संस्था तथा श्रोतव्यक्तिहरू बाट पनि गर्न सक्नेछ ।

३.७ संभावित जोखिम तथा सम्बोधनका उपायहरू

पूर्वाधार विकासलाई बढि प्राथमिकतामा राखिने र क्षेत्रगत योजना र कार्यान्वयनमा अभ्यस्त विद्यमान योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको परिवेशमा खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको लागि समग्र प्रणालीमा आधारित दृष्टिकोण सुनिश्चित गर्नु आफैमा चुनौतीपूर्ण छ । तर समन्वयात्मक प्रयास र प्रणालीगत एकीकृत योजना र यसको कार्यान्वनबाट दिगो उपलब्धी हासील हुन्छ भन्ने कुरा सबै पक्षवाट महशुस गरी यसतर्फ प्रतिबद्ध भए यो रूपान्तरण सम्भव र सहज हुने निश्चित छ । यीनै कुरालाई मध्यनजर गर्दै संभावित केहि जोखिम तथा न्युनीकरणका उपायहरू पहिचान गरिएको छ ।

क्र.सं.	जोखिम ⁄ चुनौतीहरू:	न्यूनीकरणका उपायहरू
१.	आर्थिक श्रोतको कमीः पालिकामा प्रायः सीमित बजेट हुने र संघीय तथा प्रदेश सरकारको अनुदानमा धेरै निर्भर हुन्छ, जुन महत्वाकांक्षी खाद्य प्रणाली रूपान्तरणका कार्यक्रमहरूको लागि पर्याप्त नहुन सक्छ ।	स्रोत परिचालनः गैरसरकारी संस्थाहरू, विकास साझेदार (जस्तै, **WHH, UNDP, FAO, WFP**) र निजी क्षेत्रहरूसँग साझेदारी, रा.यो.आ. तथा प्रदेश यो.आ.का समपुरक तथा विशेष अनुदान परिचालनमा पहल ।
२.	विज्ञताको अभावः खाद्य प्रणाली, जलवायु–मैत्री कृषि, वा पोषणमा विज्ञता भएका कर्मचारीहरूको अभावले प्रभावकारी योजना र कार्यान्वयनमा बाधा पुऱ्याउँन सक्छ ।	क्षमता निर्माणः कृषि तथा वन विश्वविद्यालय, **WHH** वा पालिकामा कार्यरत संस्थाहरूसँग साझेदारी गरी खाद्य प्रणाली योजनामा स्थानीय कर्मचारी र जनप्रतिनिधिहरूको लागि छोटो, व्यावहारिक प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने ।
३.	पूर्वाधारमा मात्र लगानी गर्ने परिपाटीले खाद्य प्रणाली रूपान्तरणका क्रियाकलापहरूमा न्यून बजेट विनियोजन हुन सक्ने ।	खाद्य प्रणालीमा भएको लगानीले खाद्य, पोषण सुरक्षा, जीविकोपार्जन, जलवायु परिवर्तनका प्रभाव न्युन गर्न मद्दत, स्थानीय अर्थतन्त्र र समग्र समृद्धिमा प्रभावकारी योगदान दिने कुराहरू सबै जनप्रतिनिधि लगायत सरोकारवालाहरूलाई थप प्रष्टता पार्दै खाद्य प्रणालीमा आवश्यक बजेट तथा लगानीका लागि वातावरण तयार गर्ने ।
४.	कर्मचारी सरूवा तथा जनशक्तिको अपर्याप्तताः कर्मचारीको सरूवा तथा न्युनताले कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा निरन्तरतामा बाधा हुन सक्ने ।	प्रक्रिया तथा सिकाईको सस्थागतः कर्मचारी सरूवा भए तापनि संस्थागत स्मृति कायम राख्न कागजात प्रक्रियाहरू र अभिलेखिकरण प्रभावकारी बनाउने ।
५.	प्रणालीगत नभई क्षेत्रगत प्रयासहरूः विद्यमान क्षेत्रगत कार्यक्रम संचालनमा अभ्यस्त पद्धति अनुरूप कृषि, स्वास्थ्य, वन र सामुदायिक समूहहरू बीच समन्वयको अभाव हुन सक्ने ।	स्थानीय खाद्य समन्वय समिति तथा प्राविधिक समिति गठन गरी समावेशी प्रणालीगत निर्णय लिने र समन्वित कार्य सुनिश्चित गर्न शाखागत, किसान, महिला समूह, युवा र सहकारीका प्रतिनिधिहरू सहितको योजना तथा कार्यान्वयन प्रक्रिया स्थापना गर्ने ।
६.	सीमान्तकृत समूहहरू बहिष्करणः पहुँचको अभावका कारण साना किसानहरू, महिलाहरू, दलितहरू र आदिवासी समुदायहरू योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनका प्रक्रिया तथा निर्णयमा पछाडी पर्न सक्ने ।	विद्यमान लक्षित समूह समावेशीकरण रणनीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने तथा आवश्यक भए थप नीति बनाई लागु गर्ने । योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन समितिहरूमा कोटा (जस्तै, ५०% महिला, २०% सीमान्तकृत समूह) आदि ।

७.	बिचौलियामा निर्भरताः किसानहरू प्रायः बिचौलियामा भर पर्नु पर्ने अवस्थाले गर्दा उनीहरूको नाफा घट्ने र दिगो अभ्यासहरूलाई निरूत्साहित गर्न सक्ने ।	बिचौलियाहरूका नकारात्मक प्रभावलाई कम गर्न सहकारीहरूलाई सबल बनाउने वा स्थापना गर्ने । सामूहिक सौदाबाजी र प्रत्यक्ष बजार पहुँच सक्षम तुल्याउने साथै प्रभावकारी बजार अनुगमन र बजार जानकारीको लागि डिजिटल प्लेटफर्महरूमा सहकारीहरूलाई तालिम दिने ।
८.	खुला सिमानाका कारण आयातसँग प्रतिस्पर्धाः स्थानीय बजारमा सस्तो आयातित खाद्य पदार्थले स्थानीय रूपमा उत्पादित, दिगो तथा रै थाने उत्पादनहरूको मागलाई कमजोर वा न्युन बनाउन सक्ने ।	स्थानीय खाद्यको ब्रान्डिङः उत्पादनहरू (जस्तै प्राङ्गारिक उत्पादन) को लागि "स्थानीय र दिगो" प्रमाणीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्नुका साथै जनचेतनाका कार्यक्रम संचालन गर्ने जसले स्थानीय उत्पादनहरूलाई आयातबाट अलग गर्न र उपभोक्ता स्वस्थ र पोषिलो स्थानीय उत्पादनको माग सिर्जना गर्न सकियोस् ।
९.	कमजोर अनुगमन प्रणालीका कारण खाद्य प्रणाली कार्यक्रमहरूको प्रगति आकलन गर्न वा प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने प्रक्रियाले लगानीको औचित्यता अभाव हुन सक्ने ।	सरल अनुगमन तथा मुल्याङ्कन फ्रेमवर्क तयार गरी बाली विविधता, खाद्यमा पहुँच, वा किसान आय जस्ता सूचकहरू ट्र्याक गर्न प्रयोग गर्न सजिलो अनुगमन उपकरणहरू (जस्तै, सामुदायिक स्कोरकार्डहरू, मोबाइल एपहरू) विकास गरी समयबद्ध रूपमा जानकारी संकलन, विश्लेषण, सम्प्रेषण तथा तथ्यगत योजना निर्माणमा प्रयोग गर्ने । यसका लागि पालिकास्तरमा खाद्य सुरक्षा सूचना केन्द्र स्थापना गर्न सकिने ।

३.८ आगामी दिशा

खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको उद्देश्य दिगो विकासका १७ वटा लक्ष्यहरू प्राप्तिका लागि प्रभावकारी रूपमा योगदान गर्न सकियोस भन्ने ध्येयले थालनी गरिएको सन्दर्भमा यो रणनीतिक योजना पाँच वर्षको लागि तयार गरिएको छ । उक्त अवधिमा खाद्य प्रणाली रूपान्तरणका क्षेत्रमा भएको उपलब्धिको समीक्षा पश्चात अर्को रणनीतिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

४. अनुसूचीहरू

अनुसूची ४.१: पञ्चवर्षीय कार्यान्वयनको योजना

क्रस	कार्यक्रमको नाम	अपेक्षित उपलब्धि	इकाई	लक्ष्य (आर्थिक वर्ष)					बजेट (आर्थिक वर्ष)					श्रोत व्यवस्थापन	कार्यान्वन निकाय
				०८२-८३	०८३-८४	०८४-८५	०८५-८६	०८६-८७	०८२-८३	०८३-८४	०८४-८५	०८५-८६	०८६-८७		
१. स्वच्छ तथा पोषण यूक्त खाद्यमा पहुँच															
१.१	कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम	कृषि व्यवसाय प्रबर्धन हुने	अगुवा किसान	१६०	१६०	१६०			४ लाख	४ लाख	४ लाख			संघ	गाउँपालिका
१.२	बिबिध बाली प्रोत्साहन कार्यक्रम	स्थानीय स्तरमा बढी पोषण भएको वालीको उत्पादन	कृषक		१६०	१६०				४ लाख	४ लाख			संघ र प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.
१.३	साप्ताहिक हाट बजार संचालन	कृषि रोजगारी बढ्ने र स्थानीय उत्पादनले बजार पाउने	संख्या	१						५ लाख				गाउँपालिका	गाउँपालिका
१.४	बिउबिजन प्रोत्साहन कार्यक्रम	उन्नत बिउ बिजनमा पहुँच बढने	कृषक	६००	६००	६००	६००	६००	१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख	संघ	कृषि शाखा, गा.पा.
१.५	आमा समुह लक्षित अभिमुखीकारण कार्यक्रम	पोषण तथा खाद्य स्वच्छता सम्वन्धि ज्ञानमा वृद्धि हुने	आमा समुह सदस्य, गर्भवति तथा सुत्केरी महिला	१०००	१०००				२ लाख	२ लाख				गाउँपालिका	स्वास्थ्य शाखा, गा.पा
१.६	पोषणयुक्त खाना सम्बन्धि जनचेतना मुलक कार्यक्रम	पोषण तथा खाद्य स्वच्छता सम्वन्धि ज्ञानमा वृद्धि हुने	गर्भवति तथा सुत्केरी महिला	७००	७००	६००			२ लाख	२ लाख				गाउँपालिका	स्वास्थ्य शाखा, गा.पा
१.७	कारेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	साना किसानहरू लाई दैनिक उपभोग्य तरकारी सहज रूपमा उपलब्ध हुने	कृषक		१२०	१२०				३ लाख	३ लाख			गाउँपालिका	कृषि शाखा, गा.पा.
१.८	एक घर एक फलफूल बिरूवा रोपण कार्यक्रम	पोषणमा सहयोग हुने	साना कृषक		१०००	१०००	१०००			१ लाख	१ लाख	१ लाख		गाउँपालिका	कृषि शाखा, गा.पा.
१.९	स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन	स्थानीय उत्पादनको प्रयोग बढ्ने र खाजा कार्यक्रम प्रभावकारी हुने	बिधार्थी	३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	३ लाख	३ लाख	३ लाख	३ लाख	३ लाख	संघ	शिक्षा शाखा, गा.पा
१.१०	मिठाई बिक्रेताहरूलाई खाद्य स्वच्छता सम्बन्धि जनचेतनामूलक तालिम	खाद्य स्वच्छतामा सहयोग पुग्ने	मिठाई बिक्रेता		३०	३०				१ लाख	१ लाख			गाउँपालिका	गाउँपालिका

२. दिगो उपभोग पद्धती														
२.१	दुग्ध संकलन केन्द्र, सुधारको लागि अनुदान कार्यक्रम	पशु पालक कृषकहरू को आम्दानि बढ्ने	दुग्ध उत्पादक किसानहरू	५	५	५	५		७ लाख	७ लाख	७ लाख	७ लाख		गाउँपालिका	गाउँपालिका
२.२	कोल्डस्टोर, गोदाम घर, र भण्डारण निर्माणमा अनुदान सहयोग	स्थानीय स्तरमा भण्डारणको व्यवस्था हुने	संख्या	१					५ लाख					संघ र प्रदेश	गाउँपालिका
२.३	पशुपालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन कार्यक्रम	पशुपालनमा कृषकहरूको सहभागीता बढने	कृषक	१००	१००	१००	१००	१००	२ लाख	२ लाख	२ लाख	२ लाख	२ लाख	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा
२.४	पशुपालन सहयोग कार्यक्रम	व्यावसायिक पशुपालनमा कृषकहरूको सहभागीता बढने	कृषक	२०	२०				३ लाख	३ लाख				गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा
२.५	ब्यवसायिक पशुपालनको लागि बहुबर्षे तथा एकबर्षिय घाँस खेति बिस्तार कार्यक्रम	पशुपालनमा कृषकहरूको सहभागीता बढने	कृषक	४००	४००	४००	४००		२ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख		गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा
२.६	गोठ सुधार कार्यक्रम	सुधारिएको गोठ व्यवस्थापनमा कृषकको पहुँच	कृषक	२००	२००	२००	२००		१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख		संघ र प्रदेश	यशोधरा गा.पा
२.७	पशुपंक्षी उपचार केन्द्रको क्षमता अभिबृधि कार्यक्रम	पशु स्वास्थ्य सेवामा पशुपालनमा कृषकहरूको पहुँच बढने	पशुपंक्षी उपचार केन्द्र	१	१				२ लाख	२ लाख				गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा
२.८	परिवारमा खेर गईरहेको खानालाई निरूत्साहित गर्ने सम्बन्धि जनचेतना मुलक कार्यक्रम	खाद्य प्रणालीमा सहयोग पुग्ने	परिवार		५००	५००	५००	५००		१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख	गा.पा	गा.पा
३. समन्यायिक जीविकोपार्जन														
३.१	कृषि औजार वितरण कार्यक्रम	कृषि औजारमा साना किसानहरूको पहुँच बढने	कृषक		२०	२०	२०			६ लाख	६ लाख	६ लाख		प्रदेश	गाउँपालिका
३.२	महिला र सीमान्तकृत समुदाय र साना किसानलाई लक्षित गरेर सिप मुलक कार्यकम	रोजगार लक्षित सिप बिकासमा महिला र सीमान्तकृत समुदाय र साना किसानको पहुँच बढ्ने	महिला, सीमान्तकृत कृषक	८०	८०				१ लाख	१ लाख				गाउँपालिका	गाउँपालिका

३.३	सामाजिक भेदभाव बिरूद्ध जनचेतना कार्यक्रम	महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको रोजगार र आय आर्जनमा समानता आउने	समुदायका महिला तथा पुरूष	१५००	१५००				१ लाख	१ लाख				गाउँपालिका	गाउँपालिका
३.४	यूवा, महिला, अपाङ्गता, भूमिहीन लक्षित रोजगार प्रबर्धन कार्यक्रम	स्थानीय स्तरमा रोजगारको अवसर बढ्ने	यूवा, महिला, अपाङ्गता, भूमिहिन समूदाय	१५०	१५०				१.८ लाख	१.८ लाख				गाउँपालिका	गाउँपालिका
३.५	सुलभ खाद्य पसल संचालन	स्थानीय उत्पादनले बजार पाउने	सफल कृषक तथा उपभोक्ता		२०००	२०००	२०००	२०००		५ लाख				संघ	गाउँपालिका
४. प्रकृतिमैत्री खाद्य प्रणाली															
४.१	रैथाने बाली संरक्षण कार्यकम	स्थानीय बालीहरूको संरक्षणमा साना किसानहरूको संलग्नता बढने	कृषक	६०	६०				२ लाख	२ लाख				संघ	कृषि शाखा, गा.पा.
४.२	रासायनिक मल र विषादीको असरबारे जनचेतना कार्यक्रम	रासायनिक मल र विषादीको प्रयोग घटने	प्राबिधिक अगुवा कृषक समुह	४००	४००	४००	४००	४००	१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख	प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.
४.३	साना सिँचाई प्रबिधिमा सहयोग	सिँचाईमा पहुँच बढने	अगुवा कृषक समुह		२०	२०				४.५ लाख	४.५ लाख			प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.
४.४	थोपा तथा साना सिँचाई सहयोग कार्यक्रम	सिँचाईमा पहुँच बढने	साना किसान	२०	२०	२०	२०		७ लाख	७ लाख	७ लाख	७ लाख		गा.पा.	गा.पा.
४.५	सिँचाई योजना कार्यक्रम	सिँचाई सुबिधामा पहुँच बढ्ने	कृषक	१००	१००	१००	१००	१००	५ लाख	५ लाख	५ लाख	५ लाख	५ लाख	सिचाँई डिभि(जन कार्यालय	गाउँपालिका
४.६	पोखरी ताल संरक्षण कार्यक्रम	स्थानीय पोखरी तथा जलाशयको संरक्षण हुने	वटा	४	४				४ लाख	४ लाख				प्रदेश	गाउँपालिका
४.७	बेमौसमी तरकारी खेति सम्बन्धि तालिम कार्यक्रम	बेमौसमी तरकारी खेति सम्बन्धि ज्ञान र सिपको बिकास हुने	कृषक	१६०	१६०	१६०	१६०	१६०	२ लाख	२ लाख	२ लाख	२ लाख	२ लाख	संघ र प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.
४.८	एग्रोभेटहरूको क्षमता अभिबृद्धि तालिम	प्रकृतिमैत्री खेति प्राणालीमा सहयोग पुग्ने	एग्रोभेट संचालक		३०	३०				१ लाख	१ लाख			गा.पा.	

५. उत्थानशील खाद्य प्रणाली														
५.१	जलवायुमैत्री कृषि प्रविधिसम्बन्धि तालिम	जलवायु मैत्री खेति प्रणालीमा सुधार	प्राबिधिक, अगुवा कृषक समुह		१००	१००				४ लाख	४ लाख			प्रदेश	कृषि शाखा, गा.पा.
५.२	जलबायु अनुकुलन कृषि सामाग्री सहयोग	जलवायु मैत्री खेति प्रणालीमा सुधार	अगुवा कृषक समुह		१००	१००				४.५ लाख	४.५ लाख			प्रदेश	गाउँपालिका
५.३	कृषि तथा पशु बिमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	बिमा सेवामा साना किसानको पहुँच बढने	कृषक	१००	१००	१००	१००	१००	१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख	संघ र गा.पा.	बिमा कम्पनि र गा. पा
५.४	पशुपंक्षीको महामारी बिरूद्ध नियमित खोप संचालन कार्यक्रम	पशु स्वास्थ्य सेवामा पशुपालनमा कृषकहरूको पहुँच बढने	कृषक	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	२ लाख	२ लाख	२ लाख	२ लाख	२ लाख	गा.पा	पशु सेवा शाखा, गा.पा
५.५	उत्पादनमा आधारित अनुदान कार्यक्रम	कृषि ब्यबसाय प्रवर्धन हुने	कृषक	१५	१५	१५	१५	१५	३ लाख	३ लाख	३ लाख	३ लाख	३ लाख	संघ	गाउँपालिका
५.६	किसानहरूलाई उत्पादन उपरान्तको क्षति न्युनीकरण सम्बन्धि अभिमुखिकरण तालिम	उत्पादन उपरान्त हुने क्षतिलाई कम गर्न	कृषक	१००	१००	१००			१ लाख	१ लाख	१ लाख			गाउँपालिका	गाउँपालिका
६. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी प्रावधानहरूको प्रभावकारी कार्यन्वयन														
६.१	स्थानिय खाद्य समन्वय समितिको गठन	स्थानीय खाद्य समन्वय समिति गठन हुने	जनप्रतिनिधि र सरोकार वालाहरू	६०					१ लाख					गाउँपालिका	गाउँपालिका
६.२	खाद्य सुशासन सबलीकरण कार्यक्रम (अभिमुखीकरण र समिक्षा)	रणनीतिक योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुने	जनप्रतिनिधी, कर्मचारी सरोकार वाला	५०	५०	५०	५०	५०	१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख	१ लाख	गाउँपालिका	गाउँपालिका
६.३	पालिकाको निति तथा कार्यक्रमबारेमा समुदायलाई जानकारी दिने अभिमुखीकरण कार्यक्रम	स्थानीय योजना तर्जुमामा जनसहभागीता बढने	सरोकार वाला	४००	४००	४००	४००	४००	२ लाख	२ लाख	२ लाख	२ लाख	२ लाख	गाउँपालिका	गाउँपालिका
६.४	स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन सम्बन्धि कार्यविधि तयार	दिवा खाजा कार्यक्रम लाई व्यवस्थित रूपमा संचालन गर्न नीतिगत योजना तयार हुने	संख्या	१					१ लाख					गाउँपालिका	शिक्षा शाखा, गा.पा

६.५	बिषादी न्यूनिकरण कार्यविधि तयार	रासायनिक मल र विषादीको प्रयोग लाई व्यवस्थित बनाउन नीतिगत योजनाहरू तयार हुने	यशोधरा गा.पा	१					३ लाख					प्रदेश	गाउँपालिका
६.६	बिपद व्यवस्थापन कार्यविधि तयार	विपद व्यवस्थापन लाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्ने नीतिगत व्यवस्था हुने	संख्या	१					१ लाख					यशोधरा गा.पा	यशोधरा गा.पा
६.७	किसान पहिचान र सूचीकरणको लागि तथ्यांक सङ्कलन	कृषकहरूको तथ्यांक आवधिक हुने	कृषक	२५००	२००				५ लाख	५ लाख				संघ	गाउँपालिका
६.८	किसान परिचयपत्र वितरण	किसानहरू को सूचीकरण हुने	कृषक		२०००	२५००				१ लाख	१ लाख			संघ	गाउँपालिका
६.९	आवधिक योजना तर्जुमा तयारी गोष्ठी	आवधिक योजना तर्जुमामा क्षमता अभिवृद्धि हुने	गा. पा. कर्मचारी, जनप्रतिनिधि र सरोकार वाला	३०	३०				१.५ लाख	१.५ लाख				गाउँपालिका	गाउँपालिका
६.१०	जनप्रतिनिधिहरूलाई खाध प्रणाली सम्बन्धि तालिम	खाद्य समन्वय समितिका सदस्यहरू को नीतिगत ज्ञान क्षमता बढने	जनप्रतिनिधी तथा कर्मचारी	६०					२ लाख					गाउँपालिका	गाउँपालिका
६.११	स्थानीय खाद्य समन्वय समितिलाई सिकाई अवलोकन भ्रमण	खाद्य समन्वय समितिका सदस्यहरू को नीतिगत ज्ञान क्षमता बढने	जनप्रतिनिधी तथा कर्मचारी		३०					२ लाख				गाउँपालिका	गाउँपालिका

अनुसूची ४.२: जनसांख्यिकीय विवरण

क्र.सं.	विवरण	एकाई	संख्या	थप जानकारी
१	कुल जनसंख्या	व्यक्ति	४४,९००	
२	पुरूष जनसंख्या	व्यक्ति	२१,८१०	४८.५%
३	महिला जनसंख्या	व्यक्ति	२३,०९०	५१.५%
४	जनसंख्या वृद्धिदर	प्रतिशत (%)	१.३६	वार्षिक
५	घरधुरी संख्या	संख्या	६,९९९	
६	औसत घरधुरी आकार	व्यक्ति	६.४२	घरधुरी प्रतिव्यक्ति
७	लिङ्गानुपात (sex ratio)	अनुपात	९४.४६	प्रति १०० महिला पुरूष
८	जनघनत्व	प्रति बर्ग किमी	६६५	
९	साक्षरता दर - जम्मा	प्रतिशत (%)	६९.४	
१०	साक्षर पुरूष	प्रतिशत (%)	७८.१	
११	साक्षर महिला	प्रतिशत (%)	६१.२	
१२	अपाङ्गता भएका जनसंख्या	प्रतिशत (%)	१.५	
१३	अपाङ्गता भएका महिला	प्रतिशत (%)	१.३	
१४	अपाङ्गता भएका पुरूष	प्रतिशत (%)	१.७	

श्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

अनुसूची ४.३ : ५-वर्षे उमेर समूह र लिङ्गअनुसार जनसंख्या

उमेर समुह	पुरुष	महिला	जम्मा
००–०४	२६०८	२५४२	५१५०
०५–०९	२९८७	२८२१	५८०८
१०–१४	२७६३	२७४८	५५११
१५–१९	२४७६	२५९७	५०७३
२०–२४	१७०९	२०१८	३७२७
२५–२९	१४८६	१९०८	३३९४
३०–३४	१२१३	१६५०	२८६३
३५–३९	१२२७	१५००	२७२७
४०–४४	१०५३	११४६	२१९९
४५–४९	७५५	८२४	१५७९
५०–५४	७११	७३१	१४४२
५५–५९	६५७	५९९	१२५६
६०–६४	५९५	५९५	११९०
६५–६९	५८७	५४४	११३१
७०–७४	५५४	५६५	१११९
७५–७९	२८४	१८३	४६७
८०–८४	८३	६४	१४७
८५–८९	३७	२८	६५
९०–९४	१५	१२	२७
९५+	१०	१५	२५

श्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

अनुसूची ४.४ : किसान परिवार र विभिन्न बालीमा जमिनको क्षेत्रफल

बालीको प्रकार	किसान परिवार संख्या	जमिनको क्षेत्रफल (हेक्टर)
खाद्यान्न बाली	५३६६	७९५१.४
कोसे/दाल बाली	१५२५	१०३.८
कन्दमूल बाली	३८३७	१६१.२
तेल बाली	२०९३	१६७.१
तरकारी बाली	७०२	१५.४
अन्य अस्थायी बाली	१४१८	४२.२

श्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८

अनुसूची ४.५ : परिवारको बार्षिक आम्दानिका क्षेत्रहरू (औसत आम्दानि)

सूचकांक	आम्दानीका श्रोत	वार्षिक आय (नेरू)
विभिन्न श्रोतहरूबाट प्राप्त औसत वार्षिक आय र कुल पारिवारिक आय	कृषि आय	६७,४०९
	पशुपालन तथा कुखुरापालनबाट आय	३४,५८३
	व्यापारबाट आय	२७,४१३
	जागिर र पेन्सनबाट आय	३५,३१०
	आत्मनिर्भर पेशाबाट आय	१३,६२५
	वैदेशिक रोजगारीबाट आय	३५,२५०
	ज्यालादारी मजदुरीबाट आय	११,७१८
	कुल पारिवारिक आय (वार्षिक)	५७,४३०

श्रोतः घरधुरी सर्वेक्षण, २०८१

अनुसूची ४.६ : गाउँपालिकासंग भएको सान्दर्भिक ऐन, कानुन, निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू

- अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचय-पत्र वितरण कार्यविध २०७५
- टोल विकास संस्था (गठन तथा परिचालन) कार्यविधि, २०७८
- डिजिटल सेवा केन्द्र संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७९
- बालकोष संचालन कार्यविधि २०७८
- बालमैत्री स्थानीय शासन तथा बालाधिकार संरक्षण कार्यविधि २०७८
- यशोधरा गाउँपालिमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७५
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मुलप्रवाहीकरण रणनिती २०७९
- विपद् व्यवस्थापन कोष संचालन कार्यविधि २०७८
- स्वास्थ्य बीमा संयोजन समिति संचालन कार्यविधि, २०७९

- स्वास्थ्य सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन
- कृषि विकास कार्यक्रम कार्यन्वयन कार्यविधि २०७७
- तालिम संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७
- राहत वितरण सम्बन्धि मापदण्ड
- साना सिंचाइ कार्यक्रम कार्यन्वयन कार्यविधि २०७७
- यशोधरा गाउँपालिका स्वास्थ्य ऐन, २०७८(दोस्रो संशोधन)२०८२
- यशोधरा आधारभुत अस्पताल संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०८१(पहिलो संशोधन), २०८२
- यशोधरा गाउँपालिकाको एम्बुलेन्स सेवा संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०८२
- यशोधरा गाउँपालिकाको संघ संस्था परिचालन कार्यविधि, २०८१(पहिलो संशोधन)
- सेवा प्रवाह मापदण्ड, २०८१
- गाउँ शिक्षा ऐन (प्रथम संशोधन), २०७९
- गाउँपालिका स्तरीय बाली उपचार शिविर संचालन कार्यविधि, २०७९
- यशोधरा गाउँपालिका स्वंयसेवक परिचालन कार्यविधि, २०७९
- समुदाय रूपान्तरणको लागि आयआर्जन कार्यक्रम संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९

अनुसूची ४.७: खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना निर्माण गोष्ठीमा सहभागीहरूको विवरण

क्र.स.	नाम थर	पद	कार्यालय/संस्था
१	शिव दयाल तिवारी	अध्यक्ष	यशोधरा गाउँपालिका
२	अब्दुल कयुम खान	वडाध्यक्ष	यशोधरा गाउँपालिका वडा नं. १
३	अहमद हुसेन खान	वडाध्यक्ष	यशोधरा गाउँपालिका वडा नं. ४
४	राजकुमार जैशवाल	वडाध्यक्ष	यशोधरा गाउँपालिका वडा नं. ६
५	चन्द्र प्रकाश दुबे	वडा अध्यक्ष	यशोधरा गाउँपालिका
६	मनोजकुमार चौबे	वडाध्यक्ष	यशोधरा गाउँपालिका वडा नं. २
७	रामकिशोर बराइ	पालिका बोर्ड सदस्य	यशोधरा गाउँपालिका वडा नं. ७
८	ऋषभ देव खनाल	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	यशोधरा गाउँपालिका
९	वीरेन्द्र कुमार मिश्रा	स्वास्थ्य संयोजक	यशोधरा गाउँपालिका
१०	हरि ओमलाल चौरसिया	वरिष्ठ कृषि प्राविधिक	यशोधरा गाउँपालिका

११	गोविन्द सुवेदी	VET प्राविधिक	यशोधरा गाउँपालिका
१२	कृष्णनाथ पाण्डे	सामाजिक विकास अधिकारी	यशोधरा गाउँपालिका
१३	ड्रीग नारायण मिश्रा	रोजगार अधिकृत	यशोधरा गाउँपालिका
१४	प्रदिप अहिर (यादव)	प्राविधिक	यशोधरा गाउँपालिका
१५	अनिल कुमार उपाध्याय	कृषि प्राविधिक	यशोधरा गाउँपालिका
१६	बिनोद कुमार लोहार	सहजकर्ता	यशोधरा गाउँपालिका
१७	भास्कर पौडेल	प्रमुख कृषि ज्ञान केन्द्र	कपिलवस्तु
१८	गौरव ढकाल	प्रमुख	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय कपिलवस्तु
१९	इरफान खान	सहायक	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय कपिलवस्तु
२०	ज्ञानदास चमार	प्रमुख किसान	यशोधरा गाउँपालिका वडा नं. ७
२१	रमेशप्रसाद कुर्मी	दलित सामाजिक विकास केन्द्र	यशोधरा गाउँपालिका
२२	पुजन पासी	अध्यक्ष	परिवर्तनशील युवा क्लब
२३	रूप कुमार विक	टिम लिडर	UMN
२४	उत्तम शर्मा	प्राविधिक संयोजक	WHH
२५	रमेन्द्र सिंह रावल	कार्यकारी निर्देशक	KSSC-Nepal
२६	सुदामा मिश्रा	सामुदायिक परिचालक	सुधारिएको खाद्य प्रणाली परियोजना
२७	तिर्थ कुमार तिम्सिना	कार्यक्रम निर्देशक	FORWARD Nepal
२८	सुमन न्यौपाने	परियोजना अधिकृत	FORWARD Nepal
२९	विकास आचार्य	अनुगमन तथा रिपोर्टिङ्ग अधिकृत	FORWARD Nepal
३०	ममता भट्टराई	अनुगमन तथा मुल्यांकन	KSSC-Nepal
३१	कमला सापकोटा	परियोजना संयोजक	KSSC-Nepal
३२	अशोक चन्द्र लम्साल	नागरिक समाज परिचालन तथा वकालत अधिकृत	KSSC-Nepal

३३	सबिना पाल्पाली	सामुदायिक परिचालक	सुधारिएको खाद्य प्रणाली परियोजना
३४	दिव्या शर्मा कार्की	सामुदायिक परिचालक	सुधारिएको खाद्य प्रणाली परियोजना
३५	शैलेश पाण्डे	सामुदायिक परिचालक	सुधारिएको खाद्य प्रणाली परियोजना
३६	गोपी कृष्ण श्रेष्ठ	वित्त अधिकृत	सुधारिएको खाद्य प्रणाली परियोजना
३७	महेश जैसी	प्रशिक्षक/सहजकर्ता	सहयात्री कन्सल्ट, ललितपुर
३८	सुरज आचार्य	प्रशिक्षक/सहजकर्ता	सहयात्री कन्सल्ट, ललितपुर
३९	चन्द्र बहादुर थापा	प्रशिक्षक/सहजकर्ता	सहयात्री कन्सल्ट, ललितपुर

नोटः यो रणनीतिक योजना तयार गर्न सहयात्री कन्सल्ट, ललितपुरले प्राविधिक सहयोग गरेको थियो !

अनुसूची ४.८: खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना निर्माण गोष्ठीको बिषयबस्तु

दिन	छलफल भएका बिषयबस्तु
पहिलो दिन	◆ गोष्ठीको शुभारम्भ (परिचय, गोष्ठीको उद्देश्य, अपेक्षा तथा गोष्ठीको विषयवस्तु) ◆ खाद्य अधिकार, खाद्य सम्प्रभुता, खाद्य सुरक्षा र खाद्य प्रणालीको अवधारणा ◆ खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐनका प्रावधानहरू र अवको बाटो ◆ खाद्य प्रणाली नेपालको परिवेश (प्रदेश तथा पालिकाको जानकारी समेत) तथा खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको एजेण्डा र यसको स्थानीयकरण ◆ खाद्य अधिकार, खाद्य प्रणाली र दिगो कृषि विकासको विद्यमान परिवेश
दोश्रो दिन	◆ खाद्य अधिकार, खाद्य प्रणाली र दिगो कृषि विकासको विद्यमान परिवेशः समस्या विश्लेषण ◆ श्रोत तथा अवसरहरूको पहिचान ◆ सरोकारवालाको विश्लेषण ◆ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाका उद्देश्यहरूको विश्लेषण ◆ रणनीतिक कार्यक्रम तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण ◆ योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
तेश्रो दिन	◆ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको खाका तयार ◆ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको मस्यौदा तयारी र प्रस्तुति ◆ रणनीतिक योजनाको लागि आवश्यक थप जानकारीहरूको पहिचान तथा कार्ययोजना निर्माण (कार्यदलको गठन समेत) ◆ गोष्ठीको मुल्याङ्कन र समापन

अनुसूची ४.९: खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना निर्माणका लागि गठीत कार्यदल तथा सल्लाहकारको विवरण

क्रसं	नाम	संस्था पद	कार्यदलमा पद
क. कार्यदल			
१	राम किशोर बरई	आर्थिक विकास समिति संयोजक, यशोधरा गाउँपालिका	संयोजक
२	अब्दुल कयुम खान	वडाध्यक्ष, वडा नं. १, यशोधरा गाउँपालिका	सदस्य
३	चन्द्र प्रकाश दुवे	वडाध्यक्ष, वडा नं. ७, यशोधरा गाउँपालिका	सदस्य
४	कृष्ण नाथ पाण्डेय	सामाजिक विकास अधिकृत	सदस्य
५	रेशम राज शर्मा	प्रमुख, प्रशासन शाखा	सदस्य
६	विरेन्द्र कुमार मिश्र	प्रमुख, स्वास्थ्य शाखा	सदस्य
७	गोविन्द सुबेदी	प्रविधिक सहायक, पशुसेवा शाखा	सदस्य
८	पुजन पासी	अध्यक्ष, परिवर्तनशील युवा क्लब	सदस्य
९	निरन्जन कुमार तिवारी	प्रमुख, कृषि विकास शाखा	सदस्य सचिव
ख. प्रविधिक सहयोग			
१	कालिका स्वावलम्बन सामाजिक केन्द्र, तौलिहवा, कपिलवस्तु		
२	फरवार्ड नेपाल, परियोजना शाखा कार्यालय, कपिलवस्तु		
३	वेल्ट हङ्गरहिल्फे (WHH), परियोजना शाखा कार्यालय, कपिलवस्तु		
४	सहयात्री कन्सल्ट, ललितपुर		
ग. सल्लाहकार			
१	शिव दयाल तिवारी	अध्यक्ष, यशोधरा गाउँपालिका	सल्लाहकार सदस्य
२	गुन्जादेवी मौर्या	उपाध्यक्ष, यशोधरा गाउँपालिका	सल्लाहकार सदस्य
३	ऋषभ देव खनाल	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, यशोधरा गाउँपालिका	सल्लाहकार सदस्य
४	निरन्जन राज लम्साल	लेखा अधिकृत, यशोधरा गाउँपालिका	सल्लाहकार सदस्य
५	उत्तम शर्मा	प्राविधिक संयोजक, WHH	सल्लाहकार सदस्य

अनुसूची ४.१०ः सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- राष्ट्रिय जनगणना प्रतिवेदन, २०७८
- राष्ट्रिय कृषिगणना प्रतिवेदन, २०७८
- जिल्ला बस्तुगत विवरण, कपिलवस्तु–२०८०, तथ्याङ्क कार्यालय, कपिलवस्तु
- घरधुरी सर्वेक्षण प्रतिवेदन (कालिका स्वावलम्बन सामाजिक केन्द्रले गाउँपालिकालाई पेश गरेको), २०८१

यशोधरा गाउँपालिका, कपिलवस्तुको
धन्यवाद !